

Postmodernizacija, kriminaliteta in nadzorstveni mehanizmi (v družbi in nad njo)

Zoran Kanduč*

»Postmodernizacija« je pojem (za marsikoga sporen in morda nekoliko prenašlo spočet), ki obsega marsikaj, med drugim tudi brisanje značilno modernih ločnic med različnimi disciplinskimi napravami (in osrednjimi socialnimi identitetami, ki so njihov – čedalje bolj hibriden – »kontrolni učinek«), med delovnim in prostim časom, konec koncev pa tudi med kriminalnimi in nekriminalnimi načini pridobivanja gmotnih resursov. V tej zvezi je še posebej zanimivo bledenje razločka med kriminalno in nekriminalno akumulacijo kapitala oziroma zamegljevanje meje med organiziranim kriminalom »mafijškega« tipa in »kriminalom« ekonomskih in političnih »korporacij« (ki se vse bolj zatekajo k taktikam, kot so izsiljevanje, podkupovanje, zagotavljanje »imunitete« pred državno-kontrolnimi mehanizmi, strogo kaznovanje neposlušnosti in opiranje na zasebne »vojaško-policijske« sile). Nekateri tuji kriminologi govorijo o statistični, strukturni in družbenopsihološki (ali kulturni) »normalizaciji« aktivnosti, ki bi se jih načeloma (in pogosto celo *de iure*) dalo kriminalizirati. Zdi se, da ne brez razloga (»normalnost« kriminalnega ravnanja in njegovih protagonistov je, ne nazadnje, razvidna tudi iz medijskega »pokrivanja« te tematike, ki je že zdavnaj zapustila nekoč restriktivno določene meje »črne kronike« in nezadržno preplavila tako rekoč vse »spodobne« rubrike; in še več, zgodi se, da hudodelci svetovnega formata niso le predmet nepretrgane in izjemno naklonjene pozornosti »zbiralcev informacij in obveščevalcev javnosti«, ampak celo sami nastopajo kot avtorji prispevkov v uglednih časopisih). Kaj se torej dogaja s sodobno družbo? V bistvu nič pretresljivo novega. Postmodernizacija izziva družbene spremembe, ki so bolj kvantitativne kakor kvalitativne, predvsem pa ima za posledico pospešeno stopnjevanje »anomije« (Durkheim), ki je stalna in predvsem strukturno nujna spremljevalka kapitalistične ekspanzije. Kriminološko najbolj pomembno (in za marsikoga tudi dokaj paradoksn) pa je dejstvo, da je v aktualnih razmerah ključni »kriminogeni« dejavnik presežek (ne pa primanjkljaj) gmotnih in drugih resursov (ali »družbene moči«). Ampak tudi to je spoznanje, do katerega se je dokopal že stari dobri Durkheim (da klasikov marksizma v tej zvezi niti ne omenjamo).

Ključne besede: kapitalizem, globalizacija, država družba, neenakost, kriminalno vedenje, postmodernizem

UDK: 316.624

Uvodna opazka

Kaj je »postmodernizacija«? Ta beseda, v svojem najbolj temeljnem pomenu, zaznamuje raznovrstne – ekonomske, politične, pravne, kulturne, ideološke in družbene – procese in spremembe, ki sunkovito in nepretrgoma pretresajo svet nekako od sredine sedemdesetih let dalje (njihovih epicenter pa je v gospodarsko najrazvitejših državah, predvsem v ZDA, središču in varuhu svetovnega kapitalističnega sistema). No, po drugi strani pa gre za dokaj sporen koncept. Nekateri družboslovci ga sprejemajo (in teoretsko razvijajo), drugi se ga zaenkrat še otepajo oziroma namesto njega raje uporabljajo drugačne – vendar nič manj problematične (ali ohlapno opredeljene) – oznake, kot so »novi časi«, »poznomoderna družba«, »post-industrijska družba«, »informacijska družba«, »na znanju utemeljena družba«, »hipermoderna družba«, »družba tveganj«, »družba storitev« (ali »služabniška družba«), »postfordistična družba« (ki ji ustreza tudi pridevnik »toyotistična«), »druga

moderna«, »nova moderna«, »nepresežena moderna«, »blodnjavo-umirajoča moderna«, »refleksivna moderna«, »zaključena postmoderna«, »utekočinjena moderna«, »družba strahov«, »družba medijskega spektakla« (ki ga kajpak spretno orkestrira kapitalistični marketing), »potrošniška družba«, »družba zabave« (*fun society*), »družba kontrole«, »darwinistična družba«, »razdrobljena družba«, »družba posameznikov«, »kapilarna družba«, »omrežna družba«, »krizni kapitalizem«, »pozni kapitalizem«, »igralniški kapitalizem« (oznaka namiguje na radikalni prelom, ki ga označujejo tretja industrijska revolucija mikroelektronike,¹ preusmeritev ustvarjanja fiktivnega kapitala z

¹ Vzpon »igralniškega kapitalizma« (Kurz) je v marsičem pogojen z znanstveno-tehnološkim razvojem. V kakšnem smislu je informacijsko-računalniška revolucija (v osemdesetih letih) izzvala/pospešila krizo kapitalizma? Da bi odgovorili na to vprašanje, moramo najprej pojasniti vlogo znanosti in tehnologije pri ekspanziji ustvarjanja vrednosti v »fordističnem« obdobju popolne industrializacije: substitucija človeške produkcijske dejavnosti z znanstveno-tehnološkimi agregati je tedaj zmanjšala ustvarjanje vrednosti na produkt (ker je bilo zanj potrebno manj dela), to pa je omogočilo izdatno razširitev tržišč, tako da je bilo v povečano produkcijo vključeno več delovne sile, s tem pa se je povečalo tudi absolutno ustvarjanje vrednosti (česaravno se je na posamezni

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 1, Ljubljana.

državnih kreditov na komercialne finančne in predvsem delniške trge, prehod svetovnega kapitala v stanje »strukturne nadakumulacije« in ireverzibilna odcepitev denarnih trgov od dejanskega ustvarjanja vrednosti), »telematska družba«, »televizirana družba«, »odprta družba«, »kronično anomična družba«, »tržna družba«, »neoliberalno družba«, »turbo-kapitalizem«, »mehki kapitalizem«, »globalizirana družba«, »sinoptična družba«, »družba takojšnosti«, »družba prisilne vzhičenosti«, »neobstoječa družba« ...

Kakor koli že, le redko kateri komentator (ali vsaj opazovalec) družbenega življenja se ne bi strinjal z oceno, da se je svet v zadnjih desetletjih precej predrugačil. In še več, videti je, da se tempo dramatičnega spreminjanja le še stopnjuje (kot da bi se svet, družbe in njihovi člani sneli z verig in »zbežljali«: ne da bi natančno vedeli, zakaj, čemu in kam hitijo, pravzaprav dirjajo).² Če to ni sporno, potem razhajanja o tem, ali še živimo v modernem svetu (ali pa ga nemara zapuščamo in vstopamo – padamo? – v neznanu), niti niso tako zelo tragična. Tudi pisci, ki v svojem besednjaku uporabljajo pojem »postmodernizacija« (ali njegove različice in izpeljanke), namreč v glavnem ne trdijo, da pomeni »postmoderno« nekaj kvalitativno povsem drugačnega ali radikalno novega v primerjavi z moderno družbo ali modernizacijskimi procesi, konec koncev že zato, ker je tudi postmoderna svet po svoji najbolj temeljni naravi še vedno predvsem KAPITALISTIČEN, tj. svetovni kapitalistični sistem, utemeljen na sistematičnem izkoriščanju prodajalcev delovne sile in konkurenčni akumulaciji kapitala (še več, svetovna družba ni bila še nikoli tako zelo kapitalistična

produkt zmanjšalo!). No, tretja industrijska revolucija mikroelektronike pa je nepovratno izničila prav posredno kompenzirajoči ali nadkompenzativni učinek povečane vloge znanosti v produkciji: »Prvič se na vseh področjih odracionalizira več 'dela', kot je s pocenitvijo izdelkov (in posledično širitvijo tržišč) mogoče rentabilno vsrkati dodatnega 'dela'. S tem se absolutna pregrada razširjanja ustvarjanja vrednosti ali akumulacije kapitala, ki jo je napovedal Marx, s konkurenčno posredovanjem 'produktivne sile znanosti' pomakne v neposredno bližino« (Kurz 2000: 68). Skratka: ko steče beseda o dozdevni »produktivni sili znanosti«, velja upoštevati, da znanost in tehnika nista potencial za ustvarjanje vrednosti, in sicer iz dveh razlogov: (a) znanstvena dejavnost ni množična, kvantitativno-repetitivna forma človeške dejavnosti; (b) tehnološki agregati ne producirajo nobene vrednosti, ker niso družbeni subjekti (prim. Kurz 2000: 63–70).

² Zadeva postane še posebej bizarna v luči slovitega marksističnega vodila, ki pravi, da družboslovci in filozofi ne bi smeli le razlagati sveta, ampak bi si morali prizadevati, da bi ga tudi spremenili (po možnosti kajpada na bolje, to se pravi na komunistično bolje). Zdajšnja situacija je namreč takšna, da so družbene spremembe tako hitre (pa tudi nepričakovane), da jih je že skorajda nemogoče ustrezno dojeti: za spreminjanje se sploh ni treba posebej (po)truditi, saj družbeni-ekonomski sistem – oziroma tisti (»socialni delavci«), ki mu z lastnimi osebnostnimi resursi dajejo življenje, energijo in zdravje – to počne tako rekoč sam od sebe. In še več, celo če se ti zazdi, da si kaj (v praktično nepregledni množici sprememb) vendarle uspel doumeti, je to najpogosteje že stvar preteklosti, *passé*.

– in potemtakem prepojena s strukturnim nasiljem in vsakovrstnimi krivicami –, kot je v današnjih časih).

Glede na v oči bijočo kočljivost izbire enega samega, vse obsegajočega pojma, ki bi razpri dežnik nad celoto porajajočih se (in že realiziranih) družbenih sprememb, je morda, vsaj za skromen začetek, še najbolje, da najprej evidentiramo nekatere pojavne novosti, ki so bolj ali manj nesporne, pri tem pa namenimo posebno pozornost predvsem tistim dejavnikom, ki so videti relevantni za razumevanje aktualne kriminalitetne situacije. Pojdimo torej po vrsti.

Postmoderna globalizacija, disciplinsko-kontrolni mehanizmi in kriminogeni učinki

»Postmodernizacija« je včasih pomensko izenačena z »globalizacijo«³ (terminom, ki je ravno tako vse prej kot enoznačen,

³ Globalizacija (ali ekonomska integracija na svetovni ravni) ni v bistvu nikakršna zgodovinska noviteta, saj je tesno, pravzaprav najtesneje povezana z modernizacijo (ali industrializacijo) zahodnih družb oziroma – še natančneje – z imperializmom, tj. podrejanjem in ropanjem šibkejših dežel in ljudstev. Imperialistično osvajanje in prilasčanje so sicer poznale že predmoderne družbe (v katerih so se s plenilskimi praksami okoriščali predvsem vladajoči razredi in mesta), šele v modernem kontekstu pa je imperializem postal resnično *big business* (beri: *big crime* ali *global pillage*), tj. kompresor in pospeševalec industrijskega razvoja. Tedaj se je namreč imperializem s periferije preselil v kapitalistična središča: integriral se je v ekonomske strukture industrijskih nacij, ki so zasedle najvišje komandne položaje v svetovni hierarhiji. Kolonije (ki so bile pred tem ekonomsko samozadostne družbe) so po eni strani postale ceneji vir delovne sile, surovin (npr. nafte in rudnin), energije in živil (npr. govedine, ovčjega mesa, žitaric, kave, čaja, sladkorja in kakava), po drugi strani pa so služile kot tržišče za izdelke razvitejših gospodarstev in kot ekonomski prostor za nove kapitalske naložbe. Ob tem pa velja upoštevati, da je zahodni ekonomsko-politični ekspanzionizem vselej in povsod zvesto spremljala tudi moralno-kulturna družica, ki ga je vdano upravičevala/opravičevala, in sicer – RASIZEM, tj. prepričanje v superiornost zahodne civilizacije (krščanstva) v razmerju do »zaostalih, nerazvitih, primitivnih ali divjaških« ljudstev (katerih eliminacija je bila bolj podobna lovu na divje živali ali streljanju na glinaste golobe kakor pa ubijanju ljudi). Temeljni paradoks globalizacije je bil in je še vedno naslednji: nerazviti so tisti, ki prikrito, vendar izdatno subvencionirajo razvoj (in hierarhično nadrejenost!) razvitih v okviru integriranega, enotnega svetovnega trga. Intelektualna podlaga globalizacijskih procesov je teza, da velja načelo delitve dela aplicirati tudi na nacije (in ne le znotraj njih): vsaka država naj se specializira za tisto, kar ji gre najbolje od rok. Podmena, da je mednarodna delitev dela v korist vseh držav, pa se v praksi ni potrdila: globalizacija je namreč ustvarila svetovno elito (središče svetovnega kapitalističnega sistema), tj. skupino najrazvitejših držav, ki vladajo preostalemu delu človeštva (in ga pri tem kajpak veselo zatirajo in izkoriščajo!). Zakaj se je to zgodilo (zakaj je globalizacija razdelila svet na integrirane, v integrirane, globalizatorje in globalizirane, zmagovalce in poražence, vladajočo manjšino in obvladano večino)? Domneva o univerzalnih prednostih mednarodne delitve dela pač ni upoštevala družbene resničnosti, tj. dejanske neenakosti

samoumeven ali nekontroverzen). Zdi se, da oba koncepta opisujeta predvsem realizacijo svetovnega kapitalističnega trga. Ta omrežno strukturirani ekonomski fenomen ima danes izjemno – brzokone celo osrednjo – kontrolno (ali disciplinsko) funkcijo. Tržna dinamika namreč nadzoruje vedenje (storitve in opustitve) političnih institucij, ekonomskih organizacij, civilnodružbenih disciplinskih aparatov in, ne nazadnje, posameznikov. V tej zvezi je nemara smiselno potegniti vzporednico med benthamovsko panoptično disciplinsko paradigmo in tržno (ali »ekonomizirano«) disciplinsko paradigmo: obe namreč utelešata poseben tip delovanja (ne)formalnega družbenega nadzorstva, le da je prva značilna za moderno družbo, druga pa dominira v postmodernem reproduciranju družbenega reda (nekateri pisci na tem mestu raje vidijo oznako »nered«, ki pa je, kot se zdi, vendarle nekoliko pretirana).

Tržni disciplinski bič pa kajpak ne preganja vseh družbeno-ekonomskih subjektov v enaki meri. Njegovi udarci so najbolj boleči za tiste, ki na svetovni, nacionalni, regionalni ali lokalni ravni zasedajo hierarhično subordinirane pozicije v družbeno-ekonomskem sistemu (ne pozabimo, da tržna moč med drugim implicira tudi zmožnost, da se v večji ali manjši meri zavaruješ pred negativnimi reperkusijami tržne kompeticije). Vseeno pa je učinkovanje tržne logike vse bolj omniprezentno, za nameček pa tudi omnipotentno (tako da je med vsemi pridevniki, ki jih danes družboslovci pripisujejo svojemu betežnemu »objektu«, najbrž še najbolj ustrezen »tržna«). V tržno konkurenco – to specifično ekonomsko vojno vseh zoper vse (no ja, skoraj vseh zoper skoraj vse, predvsem močnih zoper šibke) – so tako ali drugače vpoklicani (»interpelirani«) delojemalci in delodajalci, fizične in pravne osebe, trgovci in potrošniki/kupci, proletarci in kapitalisti, ne nazadnje pa tudi vlade nacionalnih držav (ko, denimo, tekmujejo za naklonjenost tujih investitorjev ali pa se borijo za koristi »svojih« podjetij, delovne sile, potrošnikov ali celih ekonomskih panog, npr. kmetijstva ali katere od industrijskih vej).

Posplošeni konkurenčni boj (za mezde, službe, napredovanja, subvencije, davčne olajšave, tržne deleže in profite) ima vrsto najrazličnejših konsekvenc, med katerimi so seveda tudi take,

---

ekonomsko-političnih subjektov, ki so se srečevali (in se še vedno srečujejo) na »svobodnem« trgu (na eni strani so bili kolonializatorji, ki so imeli za sabo vojaško premoč, močne nacionalne države, razvejen bančni sistem in ogromna podjetja, na drugi strani pa so bile vojaško, politično, finančno in gospodarsko šibke entitete, katerih – pogosto skorumpirani – vladarji se neredko sploh niso zavedali pomembnosti resursov, ki so zanimali tujce, in so zato privolili v skrajno nizke cene, ki so nato služile kot podlaga za vsa nadaljnja pogajanja). In še več, zahteva (razvitih držav in nadnacionalnih ekonomskih institucij) po liberalizaciji trgovine koristi predvsem najbogatejšim, saj si prizadeva onemogočiti (ali vsaj otežiti) siromašnim in tehnološko manj razvitim deželam, da bi zavarovale svoja gospodarstva (predvsem kmetijstvo in industrijo) pred tujimi korporacijami. Prim. Toffler 1980: 106–119; Chomsky 2003: 67–74.

ki pomembno vplivajo na gibanje in strukturo kriminalnih pojavov. Nosilec družbene moči daje »globalizacija« priročne argumente (celo neke vrste *carte blanche* za izsiljevanje podrejenih), ko razlagajo in upravičujejo (prim. Gorz 1999: 16–18), zakaj je postmoderna družba pravzaprav takšna, kakršna je (za nameček pa še brez sleherne realizabilne politične alternative, *fatum* torej): zakaj je »treba« krčiti blaginjsko (ali »socialno«) državo, zniževati socialno mezdo, privatizirati javne resurse (seveda zgolj tiste, ki se jih da ekonomično uporabiti za ustvarjanje dobičkov, ki se stekajo v žepe zasebnikov), spreminjati državljane v potrošniške (oziroma komodificirati storitve, do katerih so bili doslej upravičeni), povečevati časovno fleksibilnost in prostorsko mobilnost meznega dela, zaostrovati pritisk k storilnosti (na vseh področjih družbenega življenja, ne le v šolstvu, ki se v tej zvezi omenja najbrž najpogosteje), stopnjevati negotovost ali prekamnost zaposlitve (in *eo ipso* družbeno-ekonomske varnosti) ter razpihovati strah pred brez- ali podzaposlenostjo (in s tem povezanim padcem v revščino oziroma v raznovrstna prikrajšanja, ki kajpak nujno prizadenejo tudi od proletarčeve mezde odvisne družinske člane). Zakaj? Kakšno vprašanje! Zato, ker družba ne sme in niti more biti drugačna: če ne bi sledila obćim postmodernizacijskim trendom (oziroma globalizacijskim procesom pod taktirko neoliberalne ekonomske politike in ob glasbeni spremljavi neokonservativne ideologije), bi nemudoma zdrknila v še slabši položaj v svetovni hierarhiji. Če nisi »zraven« oziroma si ne prizadevaš teči z drugimi (ter jih, če se le da, prehiteti in se zavihetati na hierarhično višje mesto), boš pač preprosto izpadel iz igre oziroma boš padel v še bolj podrejeni in neboljjeni položaj:⁴ svoje konkurenčne sposobnosti (in prednosti) je treba razvijati preprosto zato, ker to počnejo tudi drugi (in to zelo resno, zelo energično, zelo neumorno in zelo hitro); določujoči princip konkurenčno-obsesivnega (ali morda histeričnega?) vedenja je vselej drugje, namreč zunaj nas – v heteronomni drugosti (vsekakor ni nezanimiv razvoj specifičnih inkarnacij tovrstne ekonomske »drugosti«: enkrat je to lastnik ali fevdalec, drugič gre za služenje bogu, tretjič so v igri višje koristi družbe ali nacije, naposled pa je glavna utemeljitev dejstva, da je treba delati več, kot bi bilo potrebno, ta, da tudi drugi delajo več, kot je potrebno – lepa reč: »Proletarci vseh dežel, zakaj se ne bi združili vsaj zato, da bi lahko več počivali, manj delali?!«⁵).

Intenzivirano ekonomsko vojskovanje po eni strani resda povečuje produktivnost ter s tem dobičke in bogastvo (privilegirane manjšine!), po drugi strani pa nedvomno slabi splošno pogajalsko izhodišče delavskega razreda in njegovih posamičnih

⁴ Prim. Negri in Hardt 2000: 283–284.

⁵ Saj res, le zakaj ne? No ja, odgovor je najbrž skrajno banalen, čista trivija. Delavci so namreč pogosto do te mere obremenjeni (z delovnimi, potrošniškimi in družinskimi obveznostmi), da za solidarno združevanje (ki bi ciljalo na promocijo lastnih razrednih interesov, tj. na krajšanje delovnega časa in povečevanje socialne mezde) enostavno zmanjka časa, energije in verjetno tudi motivacije.

članov, povečuje brezposelnost oziroma družbeno-ekonomsko negotovost (hkrati pa krepi strahove – to temeljno emocionalno lepilo družbenega reda! –, bojazni ter občutja neobgljenosti in ogroženosti, tj. čustvene vsebine, ki jih ni težko projicirati v take in drugačne škodljivce »moralne večine«, npr. na kriminalce, ilegalne priseljence in teroriste⁶) in pogloblja ali vsaj utrjuje prepad med premožnimi in zadovoljnimi ter nepremožnimi in nezadovoljnimi (a vendar željnimi premoženja in zadovoljstva). Neusmiljena konkurenca skoraj neizogibno pripelje do rahljanja (in celo nasilnega trganja) moralno-pravnih vedenjskih standardov, predvsem pa je najbolj učinkovit – pravzaprav najbolj poguben – protistrup za razvoj in utrditev družbene solidarnosti (oziroma krepitev egalitarnih in neavtoritarnih političnih ideologij). Ko visi na nitki (ali kocki) ekonomsko preživetje (ali trudoma vzpostavljeni življenjski standard), je marsikdo prepričan, da cilji v taki situaciji več kot upravičujejo sredstva (to pa pogosto velja, *mutatis mutandis*, tudi tedaj, ko se posamezniku ali podjetju ponujajo izredno donosne – četudi normativno ne najbolj neoporečne – ekonomske priložnosti). Še več, vzporedno s stopnjevanjem »deregulacije« (ki je ne smemo prenašlo poistovetiti z odsotnostjo normativnih pravil *tout court*, saj gre tu bolj za normodajno in interpretativno nategovanje ali raztegotvanje veljavnih predpisov, ki cilja na nevtralizacijo »togih«, »neživljenjskih«, »nenaravnih«, »nepotrebnih« ali »škodljivih« omejitev, posebej tistih, ki domnevno otežujejo ali celo onemogočajo uspešno delovanje v razmerah zaostrene mednarodne/transnacionalne konkurence) postaja čedalje težje potegniti – že itak notorično sporno – mejo zakonitimi in nezakonitimi ekonomskimi praksami: med korporacijsko ekonomiko in korporacijsko kriminaliteto, med kriminalnim podjetništvom in podjetništvom kriminalcev, med organiziranim kriminalom in organiziranim kapitalom, med javno in zasebno korupcijo, med formalnim, neformalnim in kriminalnim delom ter, ne nazadnje, med ekonomsko kriminaliteto in kriminalno ekonomijo.

⁶ V družbeno-psihološkem »talilnem loncu« najrazličnejših strahov, ki izvirajo, kot se zdi, v pretežni meri iz naglih družbenih sprememb, ekonomske ogroženosti in »ontološke negotovosti« (Giddens), je strah pred konvencionalno kriminaliteto (ter nadležnimi in nevarnimi »tujmi priseljenci«) gotovo najbolj prikladen za medijsko-politične manipulacije. Razlog je na dlani. Konvencionalna – premoženjska in nasilna – kazniva dejanja so pojavno dobro znana vsakomur (tudi tistemu, ki jih ni občutil na lastni koži), za nameček pa je dovolj nesporna še njihova moralno-pravna nesprejemljivost ali nedopustnost (nihče si ne želi, da bi postal objekt tatvine, ropa, fizičnega napada ali posilstva), predvsem seveda v vseh tistih situacijah, kjer je razloček med dobrim in zlim, tj. med nasilnim storilcem in nedolžno žrtvijo, scela jasen in nemudoma razločen. Po drugi strani pa so ekonomski procesi, ki so pravzaprav temeljni epicenter strahu in bojazni (pa tudi strukturnega nasilja!), videti skrajno zamotani, skrivnostni, težko (če sploh) doumljivi (celo za eksperte, ki o njih praviloma govorijo v skrajno bizarnem in težko razumljivem žargonu) in tako rekoč neobvladljivi, pravzaprav fatalni (izid neke vrste »naravnih zakonitosti«, ki da so daleč onkraj dometa družbeno-političnih intervencij).

V konkurenčnih bojih ne zmagujejo nujno tisti, ki si prizadevajo delovati čim bolj moralno (beri: z odgovornostjo za druge, posebej za tiste, ki so v stiski) ali pravno. Takšni tekmovalci so prej videti dokaj naivni: idealistični sanjači, donkihotski borci z mlino na veter ali prostodušni otroci, ki nočejo odrasti ali pa ne morejo razumeti bistva trdega »načela realnosti«, ki suvereno vlada v kapitalistični družbi (»ropaj, če nočeš biti oropan«, »kradi, če ne želiš biti okraden«): takšne kreature so morebiti videti povsem simpatične, vendar pa so v splošnem nekoristne in za tekoče delovanje ekonomskega stroja celo škodljive; zato si vsaka resna institucija – ne glede na to, ali je politična ali ekonomska (razlika je vse manj pomembna!) – prizadeva (če je to po dolgotrajnem socializacijskem masiranju sploh še potrebno), da posameznikov moralni čut preoblikuje v čut za ubogljivost, ekonomičnost in funkcionalnost. Kapitalistična ekonomija namreč potrebuje ljudi drugačnega kova. *Homo oeconomicus*, ne pa *homo moralis* (in še manj aristotelovska »politična žival« ali – kot bi zapisal Tonči Kuzmanič – »beštija«), je tisto, kar je edino ali vsaj najbolj primerno za neumorno tekmovanje (brez katerega bi se kapitalistični sistem nemudoma sesul v prah). Tržna družba zato nujno vzpostavi specifično tržno kulturo, s kapitalistično logiko harmonizirane vrednotne orientacije, ki so zelo podobne – in temu se nikakor ne bi smeli čuditi – tistim, ki so jih kriminologi še nedavno povezovali predvsem s to ali ono kriminalno subkulturo (zdaž pa so v vse večjem obsegu normalne sestavine tistega, čemur pravimo družbeno-kulturni *mainstream*). Za zgled: gre za družbeno-psihološke dispozicije, kot so agresivnost (ki utegne biti še posebej destruktivna v navezavi na individualizem), brezkompromisnost (ki zagovarja uspeh za vsako ceno, po potrebi tudi »preko trupel« drugih, namreč konkurentov), zvijačnost (ali »iznajdljivost«, ki implicira sposobnost, da pretentaš ali »nategneš« državo, poslovne partnerje ali potrošnike), pripravljenost prevzeti tveganja (»kdor tvega, profitira« – paradoksnost pa je, da običajno najbolj tvegajo tisti, ki imajo objektivno najmanjše možnosti za uspeh, tj. posamezniki, katerih resursi so do te mere pomanjkljivi, da z njimi ne morejo učinkovito kontrolirati izidov in posledic svojih ekonomskih avantur), egoizem (»tudi Bog je brado ustvaril najprej sebi«), hladna ali amoralna preračunljivost, brezbriznost do trpljenja drugih oseb (tj. obravnavanje soljudi brez empatije in simpatije: kot da bi bili zgolj sredstva za doseganje lastnih koristi, nič manj in nič več), nepotrpežljivost (»čim hitreje, čim več, čim višje«), »animalična« strast do plenjenja/ropanja, cinizem (»vsi kradejo – oziroma bi to počeli, če bi mogli – torej smem krasti tudi jaz«), aroganca (»zame veljavni predpisi ne veljajo, saj sem nad njimi, nad čredo, ki pohlevno caplja za pastirji«), pohlep (ki je še stopnjevan s kulturnim vodilom neoliberalne ideologije »Oboгатite se!«, tj. napotkom, ki ga kajpak najlažje uresničujejo tisti, ki zasedajo strukturno ugodne pozicije za zakonito in nezakonito okoriščanje) ...

V takšnem družbeno-kulturnem ozračju ni presenetljivo, da postaja premoženjska kriminaliteta – močnih in nemočnih (ozi-

roma organiziranih in neorganiziranih) – vse bolj normalna/normalizirana,⁷ in sicer vsaj v treh (tesno prepletenih in zgolj analitično razločljivih) pomenih. Kriminalno vedenje je v postmoderni družbi normalno v statističnem, vrednostnem in strukturnem pogledu. Paradokсна normalnost kriminalnega (oziroma, še za odtенок natančneje, nezakonitega, protipravnega ali »samo« nemoralnega) vedenja se torej kaže na različne načine. Kriminalna viktimizacija je vse manj dojeta kot nekaj, kar je izjemno, redko, nepričakovano ali obrobno (tudi ali nemara celo predvsem po zaslugi medijev za enostransko »komuniciranje« z množicami), ampak bolj kot možnost, na katero kaže resno računati v vsakdanjih praksah in se nanjo ustrezno prilagoditi, npr. s previdnim, samoomejevalnim in samovarovalnim obnašanjem (storitvami in opustitvami), fortifikacijo premoženja in kopico »situacijsko-tehnoloških« preprečevalnih ukrepov (»nič, prav nič nas ne sme presenetiti«). Očitno je, da odgovornosti za kriminalno okoriščanje ni več mogoče pripisovati zgolj manjšini storilcev (razmeščenih na marginalnih ali »podzemelskih« družbenih lokacijah), ki jih označujejo take in drugačne, socialne ali individualne »patološke« spremenljivke (*à la* revščina, brezposelnost, pomanjkljiva ali neustrezna socializacija, odraščanje v socialno dezorganiziranem okolju, nizka stopnja formalne izobrazbe, alkoholizem, zasvojenost s heroinom, finančna stiska, nerešen stanovanjski problem, osebnostna ali psihična motenost, odraščanje v disfunkcionalni družini, diskriminiranost na etnični podlagi ...). Kriminalno vedenje namreč postaja vse bolj normalen vedenjski (+ kulturni) vzorec za posameznike (in skupine) v vseh družbenih slojih (oziroma poklicno-ekonomskih segmentih), posebej za tiste, ki so se udomacili v (naj)višjih nadstropjih družbene stavbe, in sicer ne glede na dobro znano (in v kriminološki perspektivi nedvomno zgledno razloženo) dejstvo, da je »tatinsko« okoriščanje uglednih, vplivnih in bogatih »ekonomskih ljudi« le skrajno poredkoma kriminalizirano, tj. opremljeno z etiketo »kriminalno«: običajno se »zadeva« (če jo kdo sploh odkrije in spravi v javnost) začne in zaključi na ravni medijskega »škandala« ali »afere«, ki pa ju že kmalu zradira učinek pozabe, tj. medijske in druge amnezije, med drugim tudi zaradi razkritij novih »spornih« primerov, in sicer bodisi z novimi bodisi s starimi akterji, a tokrat v novih vlogah ali pa vsaj v novih pridobitniških avanturah (videti je, da je še »najhujša« sankcija, ki zadene uglednega pridobitnika, prostovoljni ali prisilni umik službenega položaja – navadno na enako donosno ali pa ekonomsko še boljšo funkcijo). Z normalizacijo – oziroma »strukturno integracijo« – kriminalnega okoriščanja postajajo tovrstne ekonomske prakse kulturno vse manj »inovativne« (Merton); opraviti imamo namreč z načinom delovanja, ki je bolj ali manj pričakovan, morda že celo do te mere, da ga ni več treba posebej moralno »nevtralizirati« (Matza in Sykes) ali »racionalizirati« (Cressey): če počneš nekaj, kar počno tudi drugi ali vsaj večina njih (na tvojem službeno-ekonomskem področju ali onkraj njega), in to pogosto celo v še večjem ob-

segu, čemu bi si potem belil glavo (ali trpinčil vest) z vrednostno-normativno naravo tvojih pridobitniških dejanj (odkriti storilec ima vselej na voljo naslednjo retorično reakcijo: »Mene krivite? Zakaj mene? Zakaj prav mene, ko pa niso drugi – npr. predsedniki vlad, šefi držav, ministri, politični veljaki, visoki državni uslužbenci, župani, svetniki, podjetniki, menedžerji, direktorji, bankirji, zavarovalničarji, športni funkcionarji, kulturniki, razumniki in tako naprej – nič boljši, pogosto so celo slabši, namreč še bolj lakomni, izprijeni in brezobzirni? V čem sem torej jaz drugačen? Očitno je, da sem žrtev neke podle in zahrbtnje spletke, pravzaprav zarote. Nekomu sem napoti. Nekdo bi me najverjetneje rad očrnil v javnosti. Mene, ki sem v bistvu poštenjak in odgovorna oseba. To je krivica! Huda krivica! Kršijo mi temeljne človekove pravice. Hočejo me diskreditirati, mogoče celo eliminirati. Boril se bom do konca. Vem, da sem čist kot solza. Oziroma še čistejši. Po vsej verjetnosti sem problematičen samo zato, ker ne pripadam pravi politični opciji. Če bi bil njihov, bi bilo vse lepo in prav. Tako pa ...«).

Kriza nacionalne države, (ne)varnosti in represija

Ko steče beseda o sodobnih globalizacijskih (ali, z drugo besedo, postmodernizacijskih) procesih, pogosto trčimo ob (hipo)tezo, da je za aktualni čas značilna predvsem slabitev nacionalne države, te specifično moderne politične iznajdbe. Ta trditev je vse bolj dojeta kot nekaj samoumevnega, in jo že zato kaže osvetliti nekoliko podrobneje (med drugim seveda tudi v kriminalitetni in kriminalitetnopolitični perspektivi). Zakaj? Pretirana samoumevnost je pač vselej »razlog za utemeljeni sum« (oziroma bi za kritično družboslovno oko vsaj morala biti takšna), in sicer predvsem zaradi precejšnje verjetnosti, da je pogojena z obilnim ideološkim delom (ali medijskimi manipulacijami).

Najprej velja poudariti, da se – tako v današnjih časih kot v preteklosti – nacionalne države precej razlikujejo glede na svojo moč v svetovnem ekonomskem in političnem sistemu. V tem pogledu se ni v postmodernem obdobju spremenilo prav nič: nacionalne države, ki zasedajo najvišje pozicije v svetovni hierarhiji, še vedno dokaj suvereno (in po potrebi tudi v nasprotju z mednarodnim pravom in javnim redom) krojijo podobo in usodo sveta, in sicer po meri, ki ustreza ekonomskim interesom močnih korporacij⁸ v najbogatejših in najrazvitejših go-

⁷ Prim. Lea 2002: 134–160.

⁸ V transnacionalnem klubu mogočnih korporacijskih interesov, ki imajo na svoji strani diplomatsko, politično in vojaško podporo kapitalističnih vlad (oziroma kompleksne državne mašinerije, ki se še vedno poslušno obrača in melje v duhu vladajoče ideologije nosilcev ekonomske moči), imajo v »družbi spektakla« (Guy Debord) zelo pomembno vlogo globalno dominantni – predvsem severnoameriški in zahodnoevropski – medijski konglomerati (ki so kajpak v zasebni lasti ekonomske elite). Ti medijski giganti nadzorujejo glavne in najbolj vplivne vzvode svetovne produkcije »politično korektnih in ideološko neoporečnih« informacij, ki opredeljujejo virtualni svet »večne

spodarstvih (oziroma jih protežira). Na drugi strani pa so bolj ali manj nerazvite (ali vsaj manj, »ne še dovolj« razvite), tj. hierarhično podrejene (in praviloma zelo zadolžene!) nacionalne države in njihove vlade, ki morajo slediti neoliberalni ali »imperialni« (Hardt in Negri) politiki (oziroma – če uporabimo modne besede – zahtevam po »strukturnem prilagajanju«, »spoštovanju zasebne lastnine«, »liberalizaciji kapitalsko-finančnih tokov«, »politični stabilnosti«, »odpiranju trgov za zahodne izdelke in storitve«, »gradnji nacije« ali »kakovostnemu vladanju«, *good governance*, kar so pravzaprav evfemistične oznake za utrjevanje in poglobljanje razlik med bogatimi in revnimi), ki jim jo vsiljujejo svetovni centri ekonomsko-finančne in politično-vojaške moči, in sicer bodisi hierarhično nadrejene vlade ali pa institucije »nacionalne države kapitala« (ki pa so vendarle pod kontrolo najmočnejših nacionalnih držav oziroma korporacijskih interesov, ki jih te politične institucije, *business states*, varujejo in uveljavljajo).

Globalizacija torej ne odpravlja nacionalne države *tout court* (npr. v nekakšnem kvazi komunistično-marksističnem ali celo anarhističnem slogu), ampak je prej povezana z njeno transformacijo. Očitno je, da so nekatere upravljaljske funkcije prenesene z nacionalne na nadnacionalno raven, npr. na organizme, kot so Svetovna banka, Svetovni denarni sklad, Svetovna trgovinska organizacija, NATO ... Po drugi strani pa postmoderne nacionalne države spreminjajo svojo temeljno politično strategijo. Odrekajo se temu, da bi delovale kot aparat za zagotavljanje socialne solidarnosti, kohezije in enakosti, hkrati pa stopnjujejo svoje »klasične« represivne funkcije (predvsem v imenu »vojne zoper kriminal in terorizem«). Po drugi strani pa svetovno privilegirane (predvsem po zaslugi izkoriščevalsko-zatiralske kolonialne in imperialistične dediščine) in hierarhično nadrejene nacionalne države (oziroma njihove vlade) še vedno protekcionistično in intervencionistično (npr. s subvencioniranjem, tj. prelivanjem javnih sredstev v roke in žepe nosilcev zasebne – nedemokratske, avtoritarne ali tiranske – moči in sile) branijo svoja tržišča pred nadležno konkurenco iz manj razvitih okolij, hkrati pa se trudijo ohranjevati in vzpostavljati razmere, v katerih lahko zahodne korporacije nemoteno in varno poslujejo povsod tam, kjer jim strukturna premoč prinaša otipljive dobičke (država v tem pogledu še zmeraj posredno ali neposredno deluje kot »skrita« in »neskrita« roka hkrati, tj.

sedanjosti« in – kot je videti zelo uspešno – gnetejo javno mnenje, tj. razmišljanja in čustvovanja malone nepreštvenih odjemalcev. Zato ni nikakršno presenečenje, da je medijska produkcija spektakelske družbe čedalje bolj uniformirana (in to navzlic navideznemu pluralizmu in odsotnosti neposredne državne cenzure): kot da bi jo usmerjal ali orkestriral en sam »veliki um«, *master mind*. No, in ker takega vsemočnega mandeljca ni (razen za tiste, ki verjamejo v teorijo svetovne zarote), se marsikomu zdi, da so si medijske reprezentacije tako zelo podobne zato, ker pač ustrezno (tj. profesionalno in objektivno) odsevajo družbeno resničnost. Ideološki učinek je v takšni situaciji vsekakor bolj prepričljiv kot v primeru očitne državne cenzure ali partijske propagande. Prim. Hardt in Negri 2000: 321–324; Halimi 2002.

kot žametna rokavica in jeklena pest v službi kapitalskih interesov).

Izredno povečana globalna gibljivost kapitala je vsekakor močno okrepila pogajalsko (oziroma izsiljevalsko!) moč transnacionalnih korporacij. To seveda ne implicira, da se je »kapital« popolnoma emancipiral od državne oblasti (ki še vedno ostaja najmočnejši kolektivni akter; za nameček pa še vedno deluje predvsem kot ustrezljivi oblastni aparat v službi najmočnejših in najbolj privilegiranih), res pa je, da so se v marsičem predrugačila njegova normativna pričakovanja v razmerju do nacionalne vlade:⁹ strankarske klike oziroma politični tehnologi, ki upravljajo državo, so soočeni z zahtevo, da naj delovno silo tako ali drugače pripravijo do tega, da bo v splošnem voljna sprejemati slabo plačane in negotove zaposlitve (oziroma daljša ali krajša obdobja brez- in podzaposlenosti), povečevanje družbeno-ekonomskih razlik in krčenje blaginjske države (po leg tega pa mora nacionalna država voditi »pametno« ali »odgovorno« davčno politiko, namreč takšno, ki ne bo »prisilila« korporacij, da bodo svoje poslovanje preselile v bolj »razumevajoča« okolja). Kapital od nacionalne vlade ne pričakuje več, da si bo prizadevala socializirati in integrirati različne družbene skupine na ozemlju, ki je *de iure* pod njeno suverenostjo: bolj kot socialni inženiring (oziroma iskanje kompromisnih politično-ekonomskih dogovorov med »socialnimi partnerji«, tj. delavci in kapitalisti), ga zanima sistemski inženiring, tj. zagotavljanje varnosti, ki je *sine qua non* za nemoteno, tekoče funkcioniranje ekonomskih organizacij v zasebni lasti.¹⁰ Še drugače rečeno: postmoderna nacionalna država si mora prizadevati, da v lastno okolje čim bolj učinkovito prenaša institucionalne in ideološke parametre mednarodno vsiljene ekonomske deregulacije ter prilagaja svoje politične ukrepe zaostrenim funkcionalnim imperativom globalne konkurenčnosti. Tovrstne zahteve nosilcev ekonomske moči so pogosto v nasprotju s političnimi pričakovanji javnosti, ki so čedalje bolj »frustrirana« v kontekstu, kjer je najvišji politični aksiom (ali dogma) ta, da ni več nikakršne uresničljive alternative obstoječemu stanju:¹¹ edino, kar je možno (in celo zaželeno), je zgolj perpetuiranje, pravzaprav kvantitativno potenciranje tega, kar je. Prav zato ne preseneča, da se čedalje obsežnejši segmenti potencialnih volivcev vse bolj zavedajo irelevantnosti, nesmiselnosti, jalovosti in bebavosti volilnih ritualov, saj ti ne odločajo tako rekoč o ničemer več: ne glede na to, kdo se zavihti na oblast, je politična usmeritev bolj ali manj pričakovana, tj. zasledovanje interesov ekonomsko dominantnih subjektov

⁹ Prim. Lea 2002: 117–127.

¹⁰ Prim. Garland 2001: 167–192.

¹¹ Prim. Chomsky 2003: 85–111. To velja še posebej za politično-ekonomsko alternativo ali »utopistiko« (Wallerstein), ki bi si prizadevala vzpostaviti ekonomski sistem, ki bi temeljil na sodelovanju, enakosti in povečevanju »kraljestva svobode« (ali zmanjševanju heteronomnega/abstraktnega dela, tj. ekonomske nujnosti), in politični sistem, ki bi temeljil na dejanskem (in le zgolj deklarativnem) spoštovanju človekovih pravic in demokratičnem odločanju informiranih državljanov.

oziroma upoštevanje »objektivnih nujnosti« (Gorz 1999: 16–19), ki da izhajajo iz »neubranljivih« globalizacijskih procesov (v razmerju do katerih si posamezne nacionalne države ne morejo privoščiti nikakršnega soliranja ali eksperimentiranja; no, praviloma pa vlade niti nimajo volje za takšno ravnanje in raje ostajajo zgledno »demokratske«, namreč neomajno zasidrane na liniji spoštovanja svete kapitalsko-poslovne logike in njenih funkcionalnih imperativov). V takšnem stanju je tudi dokaj razumljivo (in v optiki kapitalске logike celo funkcionalno), da postajajo volilci celo v državah z najdaljšo demokratično tradicijo čedalje bolj apatični, pasivni, demoralizirani, resignirani, cinični in skeptični do »demokratično izvoljenih predstavnikov ljudstva« (no, bolj paradokсно, pravzaprav perverzno pa je to, da se tovrstna stališča »volilnega telesa« – ki pravzaprav ne kažejo le na krizo racionalnosti državne politike, nezmožne učinkovitega upravljanja družbeno-ekonomskih sistemov, ampak razodevajo tudi krizo njene legitimnosti – neredko navajajo kot empirični dokaz, da je »ljudstvo« v glavnem zadovoljno z danim »stanjem stvari« v družbi).

Tezo o slabljenju nacionalne države velja torej razumeti *cum grano salis*. Očitno je namreč, da imamo opraviti s pojavom, ki ima več obrazov. Če se osredotočimo na proces prenašanja javne (in torej vsaj načeloma demokratično odgovorne) oblasti na zasebno oblastno-ekonomske strukture (pod direktno komando kapitala), npr. s privatizacijo javnih (tj. s skupnimi prispevki ustvarjenih) resursov in normativno deregulacijo, potem nemudoma uvidimo, da je to trend, ki je nedvomno v skladu z neoliberalno ideologijo (pravzaprav dogmatiko), ki kategorično zahteva, da je treba – kjer se le da – državno/politično regulativo nadomestiti s tržno (oziroma s samoupravno oblastjo nosilcev ekonomske moči in sile). Implikacija tovrstnih transformacij je jasno razvidna: zgolj zasebni interesi (oziroma organizacije v zasebni lasti) so zmožni učinkovito in dobrodejno koordinirati socialno dinamiko oziroma upravljati »tržno družbo« (Currie). No, v tej zvezi pa je navadno dosti manj izpostavljeno dejstvo, da se za navidezno zgolj ekonomskim imperativom »umikanja države« v bistvu skriva precej bolj radikalna politična zahteva po krčenju možnosti za demokratično politično odločanje (to velja seveda predvsem za tiste ustavne sisteme, ki so *de iure* utemeljeni na principih realne demokracije). Neoliberalno grajanje »države« – npr. njene neučinkovitosti, zapravljenosti, birokratske okostenelosti, pretirano paternalističnega entuziazma in podobnih (značilno modernih) grehov – je torej, vsaj *sotto voce*, grajanje demokracije (prim. Chomsky 2003: 21–50), pravzaprav ideološko precej spretno zakamufliran oblastniški maneuver, ki si prizadeva nevtralizirati prevratniške ali vsaj sistemsko »disfunkcionalne« (in zatorej za vladajoče skrajno, celo smrtno nevarne) potenciale demokratičnega političnega odločanja. Strogo vzeto, morda niti ne gre toliko za grajanje, ampak mnogo bolj za prezir do demokracije, tj. do mnenj, aspiracij, želja in potreb »malih« ljudi, »navadnih« državljanov (političnih živali). Še natančneje, v oblastniško-ideološki igri je skoraj gotovo tudi strah vladajočih (privilegiranih elit in

njihovih ekonomskih odvisnikov) pred (ob)vladanimi, podrejenimi, izkoriščanimi, zatiranimi, revnimi in ponižanimi: strah pred javnostjo in javnim mnenjem (kajpak ne pred tisto javnostjo, katere »mnenja« so bolj ali manj uspešno medijsko zmanipulirana in dezinformirana, ampak pred ono javnostjo, ki se upira, ki se čuti nezadovoljno, razočarano, prevarano, ogoljufano, okradeno ...).

Sklicevanje na »slepe« in »neubranljive« ekonomske nujnosti (zvečine pogojene z konkurenčnimi pritiski na svetovnih trgih¹²) je le en vidik strategije, ki meri na »nevtralizacijo« (ali »obhajanje«, *by pass*) demokratično strukturiranega političnega odločanja. Neoliberalne in neokonservativne elite imajo v ro kavu še nadaljnji adut, namreč »varnost«, in sicer varnost pred kriminalci, ilegalnimi priseljenci in teroristi, tj. »onimi drugim in drugačnimi«, ki – »tam doli« (v kletnih prostorih družbene stavbe) in »tam daleč« (v siromašnih in hierarhično podrejenih deželah) – ogrožajo »nas«, civilizacijsko superiorne ljudi: naše domove, naše otroke, naše žene, naše službe, našo potrošniško kramo, našo »kakovost življenja«, naš red in naš mir. Zagotavljanje varnosti je nadvse priročen (in brez dvoma tudi zelo prepričljiv) argument za suspenz političnih svoboščin, demokratičnih postopkov, človekovih pravic in načel »pravne države«. Ko gre za varnost (ki v današnjem času vse bolj nastopa kot vrednota vseh vrednot, vendar v skrajno okrnjenem, pravzaprav skrotovičenem pomenu), je – tako pravijo ugledni možje (tisti, ki jim svetovni mediji namenjajo največ pozornosti) – treba reagirati hitro in odločno ali, z eno besedo, avtoritarno; varnostna problematika je namreč preveč zamotana in urgentna, da bi jo zaupali vsakovrstnim »omahljivcem« ali »dvojljivcem« (oziroma medijsko »neobdelanemu« javnemu mnenju): za varnost morajo skrbeti »trdi«, »odgovorni«, »pogumni« in nepopustljivi možje, do zob oboroženi z najsodobnejšimi uničevalnimi pripomočki, »znanstvenofantastično« vohunsko tehnologijo, ubogljivimi podrejenimi hlaptci in kajpak obveščevalnimi podatki (*intelligence*). V tej zvezi je temeljna pravica in dolžnost javnosti predvsem v tem, da verjame in sledi svojim voditeljem, ki pač najbolje vedo, kaj je nujno, prav in dobro – za VSE, tj. za vse, ki so lojalno na strani nujnega, pravega in dobrega. Nič več in nič manj.

Vtis, da je država slabotna, krepijo tudi številni medijsko razkriti korupcijski škandali (prim. Ruggiero 2000: 124–155),

¹² Upoštevatni velja, da so najhujši konkurenčni pritiski usmerjeni na najbolj nemočne ekonomske subjekte. Mogočnim inter- ali transnacionalnim korporacijam (tem totalitarnim ali nedemokratičnim organizacijam) se pogosto ni treba ubadati s konkurenco, saj jim uspeva, da v precejšnjem obsegu »suvereno« kontrolirajo svoje tržno okolje (za nameček pa se lahko opirajo še na državo, ki brani njihove interese na številnih frontah nacionalnega in globalnega razrednega boja, med drugim tudi z izdatnim subvencioniranjem njihovih profitno usmerjenih ekonomskih dejavnosti, »razumevajočo« davčno politiko, »fleksibilno« delovnopravno zakonodajo, vsiljevanjem trgovinskih sporazumov nerazvitim državam in protekcionističnimi ukrepi).

ki vsekakor niso izključna posebnost oblastnih režimov, ki delujejo v okoljih, za katere so značilni gospodarska nerazvitost, pomanjkanje državotvorne tradicije ali nedemokratska politična kultura. Očitno je namreč, da korupcija prav lepo uspeva tudi v okoljih, ki jih opredeljujejo gospodarska razvitost, zgledna državotvorna tradicija in demokratična politična kultura (vsaj v smislu, ki ga obkroža pojem »realna demokracija«). Razlogov za širjenje korupcije v najrazličnejših političnih okoljih je kajpak več. Eden je gotovo ta, da se povečuje občutljivost javnosti do tovrstnega gmotnega okoriščanja (vzporedno s tem pa se tudi zvišujejo moralno-pravni standardi – formalni in še posebej neformalni – za vrednotenje delovanja tistih, ki opravljajo javne funkcije). Vendar pa to še zdaleč ni vse. V spektakelski družbi, kjer so politiki (ki se prodajajo kot katero koli drugo potrošniško blago) pravzaprav zgolj podskupina »znanih in slavnih osebosti« (*celebrities*) in kjer »politika« čedalje bolj spominja na medijsko (ali »piarovsko«) zrežirani in zaigrani *show*, so se stroški za politično nastopanje in promocijo zelo povišali (hkrati pa je opaziti osip članstva v političnih strankah oziroma usihanje prostovoljnega aktivizma). Denar za predvolilne kampanje in druge oblike političnega delovanja se zato vse bolj steka iz privatne ekonomske sfere, in to predvsem kot oblika »poslovnih naložb« v kadre, ki so/bodo zmožni in voljni to »pozornost« poplačati s tako ali drugačno (proti)uslugo. Zato ne preseneča, da se ločnica med javnim in zasebnim vse bolj briše, seveda tudi po zaslugi privatizacije obsežnih javnih sektorjev in prizadevanja »države«, da bi v svojem delovanju čim bolj posnemala *modus operandi*, ki označuje zasebno ekonomsko sfero (zdi se celo, da je publika o državi, ki naj deluje/posluje kot podjetje, že v marsikaterem kontekstu dojeta kot povsem normalna, in sicer bodisi kot opis stanja bodisi kot normativni napotek političnim tehnologom, kako naj se ravna pri svojem delu). Ena izmed posledic takega stanja je tudi ta, da se vse več posameznikov vključuje v »politiko« predvsem zato, ker slutijo v tem donosno ekonomsko priložnost, tj. možnost zakonitega in/ali nezakonitega okoriščanja (npr. na »sivih« ali vsaj hudo netransparentnih območjih, kjer prihaja do raznovrstnih poslovnih stikov med državnimi organi in zasebnimi podjetniki, vzporedno s tem pa kajpak tudi do razraščanja klientelističnih, nepotističnih in korupcijskih omrežij ter vzajemnih ekonomskih promocij med nosilci javnih in zasebnih funkcij).

Država je pogosto videti slabotna tudi v razmerju do kriminalitete, posebej do tiste resne. Mediji so polni zgodb o močnih kriminalcih, ki jim »nihče nič ne more« (čeprav »vsi vedo, da so kriminalci najhujše sorte«) in ki se nikogar več ne bojijo, ne policije, ne tožilstva, ne sodišč (»policija je nesposobna«, »sodni mlini meljejo prepočasi«, »sodniki so pretirano popustljivi in razumevajoči«, »zapori spominjajo na hotele«, »v kazenskopravne mreže se ujamejo samo majhne ribe«, »dober odvetnik lahko doseže oprostitev tudi največje barabe« ...). No, za razliko od kriminalcev pa strah pred kriminalnimi viktimizacijami preganja lojalne in poštene državljane, ki se čutijo vse

bolj osamljene, neoglajene ali prepuščene sami sebi, tj. svojim samovarovalnim zmožnostim in spretnostim. Tu kajpak ne gre le za strah (pred protipravnim napadom na telo ali premoženje), ampak tudi za jezo, ogorčenje, nezadovoljstvo in občutek splošene ogroženosti (neredko pa še nostalgijo po socialni koheziji ali »dobrih starih časih«). To, kar ljudi vznemirja, pa niso le resna kazniva dejanja, ampak tudi bagatelne viktimizacije: te so kot posamični fenomeni resda »neznatno družbeno nevarne«, če/ko se prostorsko in časovno zgoščajo/zgostijo, pa postanejo hudo neprijetne in moteče, še posebej, če je videti, da se jim nihče ne more (ali noče) postaviti po robu. Takšno stanje zbuja vtis, da se družba spreminja v nekakšno kvazi hobbsovsko »naravno stanje«, kjer vlada le še »zakon džungle«, tj. »pravo« najmočnejšega, najbolj (pre)držnega, najbolj agresivnega, najbolj surovega, najbolj tatinskega, najbolj brezobzirnega ...

Globalne migracije (in vojskovanje zoper njih)

Postmoderna ekonomska globalizacija ima kajpak svoje zagovornike in nasprotnike (medtem ko večina, kot se zdi, nekako apatično sledi čedalje hitrejšim družbenim spremembam ter skuša racionalno in v individualnih aranžmajih reševati/rešiti, kar se rešiti da: *c'est la vie*). Tistim, ki povečujejo neoliberalno politiko ekonomskih integracijskih procesov (ker so pač trdno prepričani, da je najboljša ali celo edina možna pot v svetlo prihodnost vsega človeštva – ali vsaj tistega omikanega dela svetovne družbe, ki si s svojo prizadevnostjo, marljivostjo, konformnostjo in ubogljivostjo zasluži vstopnico v tostranska kapitalistična nebesa), kajpak ne gre očitati, da se pri tem zavestno lažejo (prim. Chomsky 2003: 61–67). Ne, oni običajno dejansko so zadovoljni (ali – le zakaj ne? – srečni in »samorealizirani«), morda celo navdušeni nad malone neomejenimi poslovnimi in potrošniškimi priložnostmi, ki jih daje svetovni kapitalistični trg. Toda ta globalizacijska ideološka avantgarda, ki ponosno in samovšečno zaseda privilegirane pozicije v svetovnem družbenem redu, vendarle ne odseva trpkih izkušenj tihe (medijsko utišane), nevidne (medijsko prezrte) in irelevantne (medijsko nezanimive) družbe svetovnih revežev (je to sploh družba?), tj. marginaliziranih ali celo izključenih poražencev v konkurenčnih vojnah, ki pa so po zaslugi globalne medijske invazije vseeno vključeni (po lastni volji!) v vseobsegajočo tržno ali blagovnoprodukcijsko kulturo (prim. Young 2003: 394–397), ta neizčrpen vrelec fantazij, želja in podob »dobrega življenja« (in to ne v megličastem onstranskem rajju – transcendentni nagradi vseh nagrad za dobre vernike –, ampak v nadvse jasnem in razločnem tostranskem paradizu, imanentni nagradi vseh nagrad za dobre delavce/podjetnike in potrošnike).

Precejšen delež svetovnih bednikov tvorijo kmetje, katerih produkcija je postala »neekonomična«, tj. ekonomsko nekonkurenčna v primerjavi z izdelki obilno subvencioniranega kmetijstva v zahodnih državah (prim. Der Spiegel 2003). Ti »odvečni«

producenti se v velikem številu zgrinjajo v mesta oziroma se zaposlujejo v tretjesvetnih »purgatorijih« uglebnih korporacij, v industrijskih obratih ali »delovnih taboriščih« (tostranskem peklu zahodne blaginje, potrošniške »družbe izobilja«), kjer trdo, ubogljivo in »fleksibilno« delajo v izjemno neugodnih, pravzaprav nemogočih (vsaj za zahodne standarde) razmerah in kajpak za izjemno nizke mezde (na robu življenjskega minimuma), vabi *par excellence* za tuje in domače investitorje (v bistvu imamo opraviti z delovno intenzivnim ali celo suženjskim tipom kapitalistične eksploatacije). Poudariti velja, da je prav ta – za razvajene in že vsega dodobra site zahodne oči – nevidna delovna sila (katere produktivni prispevki, tj. »abstraktno delo mišic, možganov in živcev«, ostajajo skriti za vabljivim in skrbno zdizajniranim naličjem potrošniškega blaga) ena ključnih opornih točk globalne ekonomije (oziroma čedalje bolj nebrzdanega kapitalizma in njegove destruktivne akumulacije, ki ustvarja zgodovinsko enkratne koncentracije sile, moči in bogastva).

No, številni proletarci iz držav, ki so ekonomsko, politično, kulturno ali vojaško opustošene, se odločijo za – pogosto ilegalno – pot v obljubljeno deželo. Razlogi za njihov »eksodus« (Hardt in Negri) niso nujno zgolj ekonomski v najožjem pomenu, npr. skrajna revščina. Motiv, ki spodbudi prostorsko mobilnost (neredko izjemnih geografskih razsežnosti), tudi ni samo vojno stanje (npr. krvoločna državljanska vojna) ali versko, etnično ali politično preganjanje, ampak je to pogosto človeško povsem razumljiva želja po boljšem, bolj svobodnem in raznovrstnem življenju (če že ne za priseljenega delavca, pa vsaj za njegove potomce). Potovanje v razviti svet – Ruggiero (2001: 94–97) ga imenuje »individualno upiranje s fizično premestitvijo« (oziroma »cirkulacija samoplačniškega blaga«) – pa je kajpak vse prej kot preprosto opravilo. Bogati imajo namreč do revežev, ki bi radi vstopili v njihov svet, ambivalenten odnos. Po eni strani se gotovo zavedejo, da tovrstno delovno silo potrebujejo, saj je pripravljena opravljati naporna, nevarna, negotova, sezonska, nezdrava, »mcdonaldizirana« (v terciarnem ali služabniško-storitvenem sektorju), umazana, neugledna, brezperspektivna, monotona in predvsem slabo plačana dela (od katerih je v marsičem – vsaj posredno, če že ne neposredno – odvisna njihova blaginja ali kakovost življenja); po drugi strani pa se bojijo, da bi se v njihovih delovno-potrošniških okoljih nagnetlo toliko prišlekov, da bi bila ogrožena njihova varnost: strah jih je, da bi se neasimilirani, neintegrirani, razočarani ali frustrirani priseljenci (oziroma – še bolj verjetno – njihovi številni potomci) spremenili v kriminalce, teroriste ali nezno »ekonomsko breme«, tj. vir dodatnih javnih stroškov za marljive davkoplačevalce, zlasti za *hard-working middle class*, to družbenopsihološko dokaj heterogeno in kulturno neredko protislovno družbeno skupino, ki se v času posplošene ekonomske negotovosti ravno tako čuti vse bolj ogroženo (emigranti pa so pogosto dojeti kot grožnja tudi v očeh nižjih socialnih slojev, ki vidijo v teh tujih »ne-bodijih-treba« predvsem nelojalno konkurenco za že itak redka

delovna mesta v formalnem in neformalnem sektorju domače ekonomije).

Rezultat te strukturne ambivalence do (i)legalnih priseljencev je oblikovanje večplastnega varovalnega »obzidja«, svojevrstnih postmodernih barikad, s katerimi se skuša bogati svet čim bolj nepredušno zavarovati pred revnim svetom, pravzaprav ne-svetom. To obzidje (»svinčena zavesa«) je paradokсно, saj je (z)grajeno prav v času, ki poudarja zastarelost vsakršnih mej (hkrati pa jih globalizacijski tokovi ukinjajo in prekoračujejo: nenehno in neustavljivo). No, meje resnično postajajo anahronizem,¹³ vendar predvsem za kapital, ki se v izjemnih količinah in z osupljivo hitrostjo premika z enega konca zemeljske oble na drugega. Meje nacionalnih držav pa nenehno prekoračuje tudi vsakovrstno potrošniško blago (vključno s kulturno-informacijskimi tokovi). V obdobju splošne mobilnosti je torej še najbolj imobilna delovna sila iz siromašnih okolij. Še natančneje: njena težnja po geografski mobilnosti je najbolj ovirana. Vseeno pa ni povsem onemogočena (to bi bilo celo katastrofalno za razvite ekonomije), in to predvsem po zaslugi kriminalnih organizacij (ki v tovrstnih in običajno zelo donosnih rekrutacijskih, transportnih in zaposlitvenih operacijah neredko sodelujejo z legalnimi podjetniki ali podjetji). Očitno je torej, da še tako visoko zgrajeni zid ni neprehoden (oziroma da še tako skrbno in tehnološko sofisticirano varovana državna meja ni neprepustna). Tretji svet nezadržno prihaja v prvega (dogaja pa se tudi obraten proces: prvi svet neustavljivo koraka po tretjem svetu). Bogastvo in revščina, dobra in slaba družba, civilizacijsko »superiorni« in civilizacijsko »inferiorni« posamezniki so si prostorsko (in kulturno!) vse bližje (in to celo navzlic vse številnejšim prostorsko-socialnim barieram in delitvam). Takšno stanje pa še dodatno krepi nestrpna, rasiistična in sovražna občutja do drugačnih,¹⁴ ki jih »mi« (namreč člani vele-družine, ki je tu »doma«) doživljamo predvsem v dveh aspektih, in sicer bodisi kot potencialno (ali dejansko) koristna sredstva za uresničevanje naših ekonomskih ciljev bodisi kot potencialno (ali dejansko) grožnja naši varnosti ali blaginji (ali pa kar v obeh vidikih hkrati).

Družbenoekonomske neenakosti, fragmentacija in segmentacija

Ena izmed najbrž najbolj nespornih (in celo v oči bijočih) značilnosti po(zno)modernega kapitalizma je poglobljanje (in utrjevanje) razlik v bogastvu in dohodkih, in sicer tako na svetovni in kakor tudi na nacionalni ravni,¹⁵ med državami in znotraj njih (na kratko: bogati postajajo še bogatejši, reveži pa ostajajo revni ali pa se njihova politično-ekonomska oddaljenost od »onih tam zgoraj« – mogotcev, ki »živijo in delajo« v vrhovih

¹³ Prim. Negri in Hardt 2000: 332–336.

¹⁴ Prim. Young 2003: 401–403.

¹⁵ Prim. Chomsky 2003: 145–184.

družbene hierarhije – še povečuje). V optiki moderne, zlasti sociološko-pozitivistične kriminološke teorije bi vsekakor moralo biti takšno stanje povod za alarm najvišje stopnje: izjemno razprostranjena (in celo galopirajoča!) množična revščina (ki je za nameček neposredno ali pa vsaj posredno, namreč po zaslugi elektronskih in drugih medijev, soočena z dih jemajočimi akumulacijami bogastva) ima namreč izjemne kriminogene in kriminalne potenciale, čeprav velja priznati, da vzročno-določevalno razmerje med gmotnimi prikrajšanji in kriminalnim okoriščanjem še zdaleč ni vselej in povsod jasno razvidno, nedvoumno, enoznačno, neposredno ali enosmerno. (Na primer: Ali vpliva revščina na kriminalno vedenje posredno ali neposredno? Ali kriminalno vedenje ali pa vsaj »kriminalna dispozicija« tudi vplivata na posameznikovo socialno-ekonomsko stanje? Ali imata morda nizek položaj v družbeni strukturi in nagnjenost h kriminalnemu ravnanju nemara kak skupen vzrok? In tako dalje). To ni kajpak niti najmanj sporno, vendar pa nakaže le slabo polovico kriminološko relevantnega dejanskega stanja. Kot je namreč nadvse prepričljivo pokazal že Sutherland, kriminalno vedenje ni povezano zgolj z revščino, ampak tudi (mogoče pa celo predvsem!) z bogastvom (ob kriminaliteti nižjih slojev ali »podrazreda« obstaja še kriminaliteta elit, tj. nosilcev ekonomske, politične, socialne in upravne moči). To pa implicira, da ima izjemne kriminogeno-kriminalne potenciale tudi zgoščanje bogastva v rokah (ali denarnicah) manjšine (prim. Ruggiero 1996: 153–156). Vendar pa niti to spoznanje ne zadošča za zadovoljujoče pojasnilo obsega in strukture kriminalitete v po(zno)moderni družbi. Če bi želeli še naprej slediti teoretskim vodilom velikana ameriške kriminologije, moramo upoštevati, da ekonomski dejavniki (npr. revščina in bogastvo) ne vodijo direktno v kriminalno vedenje, ampak so praviloma družbeno-kulturno (oziroma skupinsko-subkulturalno) posredovani: normativne kršitve niso samodejni odbleski bodisi revščine bodisi bogastva, ampak so nasledek socialnega učenja (tako kot kateri koli drugi vedenjski vzorci), in sicer predvsem stališč, ki so naklonjena ravnanju v nasprotju z veljavnimi pravili, motivov, racionalizacij in kriminalnih veščin (*criminal know-how*).

Podoben razlagalni korak (v smeri izstopanja iz ortodoksnega kriminološkega pozitivizma socialdemokratskega ideološkega tipa) je storil tudi Merton (le da je bil njegov poseg v kriminološko polje bistveno manj daljnosežen od Sutherlandovega, saj se je omejil zgolj – ali vsaj predvsem – na razlago uradno zaznanega in sankcioniranega kriminalnega vedenja ekonomsko prikrajšanih, zanemarljivo pa je kriminalno vedenje bogatih in uglednih storilcev, *white-collar crime*), in sicer predvsem s teorijo »anomičnega pritiska«, ki implicira tesno strukturo (in kajpak tudi kriminogeno) prepletenost ekonomskih in kulturnih dejavnikov. Mertonov ključni prispevek k razumevanju kriminalnih pojavov je v tem, da revščina kot taka (če odmislimo najbolj drastične oblike pomanjkanja) ni nujno (ali neizbežno) kriminogena (nobenega dvoma ni, da obstajajo – in so obstajala – zelo siromašna okolja, ki pa jih označujejo

nizke stopnje kriminalitete). Revščina privzame kriminogene potenciale, če je posrkana v specifično kulturno ozračje oziroma, še natančneje, če so bolj ali manj podobna ideološka sporočila (posebej družbeno zaželeni ali »predpisani« življenjski cilji) naslovljeni (npr. z mehanizmi socializacije ali »proaktivnega« družbenega nadzorstva) na vse člane družbe,¹⁶ in to ne glede na njihov strukturni položaj, tj. ne oziraje se na objektivne možnosti (»zakonite priložnosti ali socialno odobrena sredstva«), ki jih ima posameznik za zasledovanje bivanjskih projektov, ki mu jih je na srce položila dominantna kulturna struktura (jasno je, da kvazi univerzalno ali sredotežno funkcioniranje kulturnih sporočil še ne implicira njihove istovrstne recepcije ali celo internalizacije). Merton trdi, *grosso modo*, naslednje: revščina ali ekonomska obrobnost (danes bi verjetno raje uporabili izraz »izključenost«) postane v večji meri kriminogena, ko je potopljena v posplošeno ideologijo ekonomsko-finančnega uspeha (»ameriške sanje«); tedaj je, karikirano rečeno, vsakdo presojan v optiki svoje pozicije na trgu delovne sile (in posledično še na trgu potrošniškega blaga, ki je postalo v postmodernem ali »postmertonovskem« obdobju še važnejši kazalec in merilec individualne in kolektivne uspešnosti), dokaj verjetno pa je, da posameznik tudi samega sebe vrednoti v normativni luči mesta, ki ga zaseda v hierarhični lestvici (ne)uspešnih (zmagovalcev in poražencev v konkurenčnih bojih). Ameriške sanje, predstavljene kot snov, ki jo lahko sanja vsakdo (če je le dovolj delaven, varčen, discipliniran, vztrajen, zagnan, inovativen, kreativen, iznajdljiv, sposoben, podjeten, izobražen ...), pa se spreminjajo v dnevno sanjarjenje (in dnevno moro!) tistih, ki jim neugoden strukturni položaj (npr. šolski neuspeh, barva kože, etnična drugačnost, bivanje v dezorganizirani ali opustošeni soseski, odraščanje v disfunkcionalni družini, brezposelnost ali slabo plačana služba, telesni hendikep ...) onemogoča ali vsaj zelo otežuje vertikalno socialno mobilnost oziroma to, da bi postal »nekdo in nekaj« (ne pa *niko i ništa*). Ta strukturo generirani razkorak (ali »disjunkcija«) med kulturnimi cilji in družbeno-ekonomskimi sredstvi (oziroma resursi ali priložnostmi) ustvarja psihično napetost (*strain*), na katero se posamezniki različno odzivajo ali prilagajajo (npr. v odvisnosti od življenjskega obdobja ali intersubjektivne situacije): kriminalne poskuse realizacije »ameriških sanj« imenuje Merton »inovacija« (storilec je očitno inovativen zgolj pri izbiri »sredstev«: ker nima na voljo ali pod kontrolo družbeno sprejemljivih resursov, se zateče h kriminalnim priložnostim).

Kako je z (nekaj vsekakor zelo vplivno) Mertonovo teorijo v po(zno)modernih, »novih« časih? Že na prvi pogled je videti, da njena pojasnjevalna moč ni splahnela.¹⁷ »Ameriške sanje« – namreč potrošniška ideologija zahodnega, razvitega sveta (oziroma ideologija denarja, tega boga vseh bogov, ki nemudoma odpre sleherna vrata potrošniškega parađiža) – so danes

¹⁶ Prim. Young 2003: 389–392.

¹⁷ Prim. Agnew 1998: 192–194.

že dodobra globalizirane. Osrednji svetovni mediji posredujejo živopisane podobe »dobrega življenja« (ki je kajpak ukrojeno po blagovnoprodukcijski meri tržnega kapitalističnega gospodarstva) – tako rekoč v vsak kotiček »svetovne vasi« (*global vilage*). Še drugače rečeno: če ekonomska globalizacija (v najožjem in pravzaprav zavajajočem pomenu) pogloblja vrzeli med bogatimi (oziroma razvitimi in uspešnimi) in siromašnimi (državami, regijami, skupinami, skupnostmi, družinami in posamezniki), pa kulturna globalizacija (ki je kajpak nerazvezljivo speta z ekonomskimi integracijskimi tokovi, ne nazadnje že zato, ker jo vodijo/usmerjajo kapitalistične medijske megakorporacije v zasebni lasti) zmanjšuje razlike med kulturami (prim. Hardt in Negri 2000: 325–339) oziroma ustvarja pogoje za križanje (»hibridizacijo«), zblíževanje, medsebojno posnemanje in prekrivanje kulturnih vsebin, ki so si bile še nedavno dosti bolj oddaljene (ali celo izolirane). Ekonomsko-kulturni globalizacijski procesi torej učinkujejo istočasno vključevalno in izključevalno, centripetalno in centrifugalno, razdeljevalno in povezovalno. Na kratko: globalna družba (pa tudi njene nacionalne »izpostave«) je »bulimična« (Jock Young). Medijsko spodbujana kulturna »homogenizacija« sveta – oziroma, preprosto rečeno, kapitalistična hegemonija kulture biznisa, tekmovanja, trošenja, dizajnerskih malikov in tako dalje – ustvarja vsekakor intenzivne anomične pritiske (najbrž še dosti bolj silovite od tistih, ki jih je identifikiral Merton v svoji analizi kriminogene narave severnoameriške družbe). Zanimivo pa je, da potekajo tudi osebna in skupinska prilagajanja na globalizacijske pritiske (ustreznejši izraz bi bil »strukturno nasilje«) zvečine v znotrajsistemskih okvirih, ki jih predvideva Mertonova *strain theory* (tu smo kajpak namenoma odmislili globalna gibanja za drugačno ekonomsko in politično integracijo človeštva,¹⁸ ki so očitno protisistemski oblika upiranja prevladujoči neoliberalni razvojni paradigmi, zanemarili pa smo tudi raznovrstna fundamentalistično-antimodernizacijska gibanja: opraviti imamo namreč s fenomeni, ki terjajo posebno pozornost).

No, po drugi strani pa je Mertonova teorija vendarle odločno preozka, da bi lahko pojasnila vse specifično po(zno)moderne kriminogene potenciale revščine (oziroma povečanih družbeno-ekonomskih razlik). Seveda ni nobenega dvoma, da tržna kultura (ter spremljajoča mentaliteta ozkosrčnega in kratkovidnega individualizma, *rampant individualism*) nenehno podžiga aspiracije, pričakovanja¹⁹ in želje na vseh ravneh družbene hie-

¹⁸ Prim. Chomsky 2003: 185–196.

¹⁹ V tej zvezi je koristno, vsaj mimogrede, opozoriti na razliko med aspiracijo in pričakovanjem (prim. Agnew 1998: 180–187). Aspiracija je (družbeno-kulturni ali osebni) ideal, tj. idealni cilj (in že zato ne more biti nikoli uresničena scela ali brez nadležnih preostankov). Pričakovanje pa je subjektivno anticipirana raven dosežka ali doseganja cilja (»Stremim k X, vendar pa se mi zdi, da lahko dosežem zgolj x – to pričakujem, to je moje pričakovanje«). Posameznikova pričakovanja so v primerjavi z aspiracijami običajno mnogo bolj subjektivno utemeljena, tj. opirajo se na pretekle izkušnje in primerjave z

rarije, *eo ipso* pa (po)ustvarja številne (bodisi akutne bodisi kronične) frustracije in nezadovoljstva posameznikov in celo celih skupin (ali populacij). Predvsem se zdi, da bi bilo nekako nasilno stlačiti v dokaj ohlapno opredeljeni pojem »napetost« (*strain*) vse psihične odboje slabega ekonomskega položaja (ki ni povezan zgolj z brezposelnostjo, ampak je v večji meri pogojen z opravljanjem bedno plačanih in negotovih del formalnih in neformalnih – včasih pa tudi kriminalnih – sektorjih ekonomije). Revščina v aktualnih razmerah namreč v glavnem ne implicira le zavedanja, da ti manjka nekaj (pravzaprav veliko, celo preveč tega), kar potrebuješ (in še več tistega, kar si želiš – ali bi si vsaj želel – imeti). Tej vednosti (ki te nenehno opozarja, kako zelo si oddaljen ne le od abstraktnih kulturno induciranih aspiracij, marveč tudi od neprimerno bolj konkretnih, pravzaprav osebnih pričakovanj) se pridružuje vrednotno in normativno obarvana ocena, da to ni prav (prim. Lea in Young 1996): da bi moral imeti/dobiti več oziroma da tisti, ki jim gre dobro ali celo bolje od tebe, tega v bistvu ne zaslužijo, ampak imajo (ali pa so imeli) preprosto srečo, da so »zadeli« zavidljiv dobiček na družbeno-tržni (ali pa celo že na naravni) »loteriji«. Na tej točki se torej na zavest o pomanjkanju gmočnih dobrin (in nujno potrebnih storitev) pripne še občutenje »relativne deprivacije« oziroma krivičnosti (morda celo kaotičnosti) nagrajevanja (pa tudi kaznovanja!) v družbi (»ni prav, ni pošteno, da so materialni resursi porazdeljeni tako, kot so, namreč nepravilno in glede na splet bolj ali manj naključnih okoliščin«). A to še ni vse. Revščina prinaša s sabo vrsto – večjih in manjših, bolj ali manj bolečih – ponižanj,²⁰ pravzaprav sistematično poniževanje (in sicer tako odraslega proletarca kakor tudi njegovih odvisnih družinskih članov): revščina je v bistvu »meta-ponižanje« (Bauman), tj. mati vseh nadaljnjih ponižanj. Ponižanje

referenčnimi ali posplošenimi drugimi (skupinami ali posamezniki), ki so mu v tem ali onem pogledu podobni. Še več, zdi se, da je razmik med pričakovanjem in dejanskim dosežkom bolj stresen kako razmik med aspiracijami in realnim stanjem. To ne bi smelo pretirano presenetiti, zakaj aspiracija je že po definiciji utopična (če je ne realiziramo, tega praviloma ne jemljemo preveč tragično), medtem ko je pričakovanje dosti bolj realistično, saj izvira iz posameznikove biografije ali pa temelji na opazovanju drugih/podobnikov, ki tovrstne cilje bolj ali manj uspešno uresničujejo (oziroma na »socialnih primerjavah«, ki imajo zelo pomembno, morda celo osrednjo vlogo pri oblikovanju individualnih projektov). Poleg tega pa velja upoštevati, da posameznik pogosto ne vstopa v interakcijske sisteme z željo po nekem specifičnem dosežku, ampak hoče predvsem to, da bo obravnavan v skladu z načeli distributivne pravičnosti, ki določajo alokacijo nagrad in kazni (v odvisnosti od pozitivnih in negativnih prispevkov k menjavi z drugimi). V tem primeru dejanskega dosežka ne primerja s pričakovanim, ampak s »poštenim« ali zasluženim (ta pa je seveda odvisen od primerjave z drugimi subjektivno relevantnimi osebami: kakšne in kolikšne nagrade prejemajo glede na njihove pozitivne in negativne prispevke?). No, včasih pa je normativni standard ocenjevanja realnih dosežkov postavljen še nižje. Posameznik jih namreč ne ocenjuje glede na idealni, pričakovani, zasluženi, poštene ali zadovoljivi izid, ampak jih presoja v luči vprašanja, ali so zanj vsaj minimalno sprejemljivi.

²⁰ Prim. Young 2003: 406–409; Morrison 1995: 462–466.

pa je skrajno neprijetno čustveno stanje. Ponižanega posameznika namreč preplavi v celoti in ga vleče navzdol, k tlom. Ponižana/poniževana oseba je pravzaprav moralno pomanjšana: bitje z omadeževano ali ranjeno moralno integriteto, statusno degradirani socialni objekt, ki si zasluži (in tudi dobi/prejema) le malo – če sploh kaj – spoštovanja, ugleda, zanimanja in priznavanja (»ti nisi nič«, »ti si luzer«, »ti si oseba brez vrednosti, ničvrednejš«, »vsakdo te lahko pohodi, odrine, nadere, zasmejuje, spregleda, razžali« ...).

Revščina torej ne implicira le napornega boja za materialno preživetje, ampak tudi – nič manj naporen – boj za moralno preživetje, za moralno znosno eksistenco: boj zoper ponižanja/poniževanja, boj za (samo)spoštovanje, boj za vzpostavitev ali obrambo človeškega dostojanstva.²¹ Vse to pa je kajpak vse prej kot preprosto opravilo, posebej v »novih« časih, ko so se v precejšnji meri predrugačila družbeno-kulturna stališča do revežev.²² Reveži so morda še vedno deležni rahlega moralnega zanimanja »zadovoljnih« slojev srednjega razreda (in občasne skrbno odmerjene dobrodelne pomoči), toda ta skrb je prejkone v glavnem zgolj abstraktna (le kaj – razen lepih in globokoumnih besed o »zamotanem položaju najbolj ranljivih družbenih segmentov« – jim spodobno preskrbljeni in človekoljubni srednjerazredniki sploh lahko ponudijo?!). Zdi se, da čedalje bolj prevladuje hladno in neizprosno stališče, da je – če seveda odmislimo peščico srce trgajočih izjem – za svojo usodo odgovoren vsak sam:²³ če se pač nisi, iz tega ali onega razloga (najbrž pa predvsem zaradi lastnih osebnostnih pomanjkljivosti!), obnesel ali izkazal v šoli (oziroma na dolgem pohodu skozi izobraževalne institucije) in če nisi zmožen (ali celo voljan!) najti spodobne, tj. spodobno plačane službe (oziroma, še več, če nisi pripravljen sprejeti kakršnega koli plačanega dela, ki ti ga ponudijo), potem si sam kriv (razlaga: v »svobodnem« ekonomskem sistemu ima vsakdo priložnost, pravzaprav morje priložnosti, da iztrži svoje produktivne resurse; če pa jih nima – oziroma jih ne zna ali pa celo noče tržiti –, kdo naj bo potem odgovoren za ta manko, če ne prav sam deficitarni proletarec?!). Revščina v neoliberalni in neokonservativni ideološki perspektivi ni dojeta kot družbeni problem *par excellence*, tj. struktumno generirani fenomen, ampak je opredeljena kot skupek individualnih (ali v »najboljšem« primeru družinskih) problemov. In še več, revščina kot taka sploh ni problematična, ampak je celo funkcionalna za tekoče funkcioniranje kapitalistične ekonomije: le kdo, če ne prav reveži, pa je pripravljen opravljati najslabše plačana, negotova, umazana, naporna, neugledna in brezperspektivna dela (in se hkrati še perpetuirati kot revež)?! Problematici so zgolj problematični reveži, *trouble-makers*, tj. tisti, ki nočejo »pošteno« delati, ki se otepajo poniževalnih in prekarnih služb, ki kradejo (kajpak poštenim ljudem in pošteno nakopičene dobrine), ki prosjačijo

(in s tem vznemirjajo delovne ljudi in občane na njihovih poteh v službo ali nazaj domov, za nameček pa še na njihovih nakupovalnih odisejadah), ki popivajo in/ali se drogirajo (čeprav za tovrstno hedonistično razkošje nimajo legitimnih virov financiranja), ki se nespodobno obnašajo na javnih prizoriščih, ki neodgovorno opravljajo svoje družinske vloge, ki so nagnjeni k nasilništvu ... Do tovrstnih revežev (*undeserved poor*), ki jih v zadnjem času tlačijo v ohlapno definirano (in *de facto* dokaj heterogeno) socialno kategorijo »podrazred« (*underclass*), ne gre kazati nikakršnega razumevanja, sočutja, rahločutnosti, skrbi ali samaritanskih vzgibov (prim. Murray 1996). To je moralno dno družbe, ki si zasluži prezir in sovraštvo: če jih država že ne more (ali ne zna) nagnati delat, naj jih vsaj odstrani z javnih prizorišč (*lontano dagli occhi, lontano dal cuore*); če pa delajo neposredno in otipljivo škodo, naj gredo v zapor (in tamkaj kajpak delajo). *Tertium non datur*. V današnjih časih temu učeno pravimo »ničelna toleranca«, *zero tolerance* (do vseh motečih, grozečih, strah zbujujočih ali »rizičnih« delov populacije).

Revščina, skratka, ni le sopomenka za otepanje z bolj ali manj nepretrganim pomanjkanjem denarja in *eo ipso* blagovnih dobrin. Revščino spremlja neprijetno spoznanje, da se nahajaš (pogosto brezupno ali »fatalno«) ujet v strukturni položaj, ki ne vodi nikamor, razen v reprodukcijo vedno znova ponavljajočih se in nikoli zares »rešenih« problemov. To pomeni, da revščina ni le stanje, ki ti onemogoča (ali vsaj zelo otežuje) uresničevanje družbeno-kulturnih idealov ali »aspiracij«,²⁴ ampak te tako rekoč neprestano sooča z raznovrstnimi viri negativnih dražljajev (oziroma z njimi zlepljenih negativnih čutno-emocionalnih stanj), ki se jim ni enostavno upreti ali vsaj izogniti (to pa ustvarja vrsto psihičnih »napetosti«, ki jih Mertonova teorija ne predvideva in ne tematizira). No, čeprav revščina posameznika vklenja v celico, ki je videti neskončno odmaknjena od »dobrega« življenja (ki ga baje pričara družbeni uspeh, namreč to, da si premožna, ugledna ali vsaj znana – to se pravi medijsko registrirana – oseba), pa je tovrstni *way of life* revnim ljudem vendarle osupljivo blizu.²⁵ Prikazuje se jim na televizijskem ekranu, v tabloidno-živobarvnem tisku, kinodvoranah in, konec koncev, tudi v »pravi« realnosti, tj. na ulici, v izložbah, trgovinskih središčih, na cesti, v razkošnih prebivališčih »zaslužnih« sodržavljanih ... Znamenja, personifikacije in inkarnacije »dobrega« življenja so torej neznosno blizu, in to navzlic čedalje bolj razširjenim situacijsko-tehnološkim ukrepom,²⁶ prijemom, strategijam, pripomočkom ali ograjam, katerih namen je zmanjševati tveganja, ki tlijo v ne-bodi-jih-treba ali ne-pridi-pravih (pravzaprav »bog-jih-nima-rad« – tu je seveda mišljen kapitalistično-tržni bog, namreč brezimen, neviden, vseprisoten in vsemogočen gospodar proletarskih množic). Poleg tega velja upoštevati, da reveži vstopajo –

²¹ Prim. Morrison 1995: 367–378.

²² Prim. Garland 2001: 99–102.

²³ Prim. Reiman 1998: 155–165.

²⁴ Prim. Agnew 1998: 184–187.

²⁵ Prim. Young 2003: 401–403.

²⁶ Prim. Clarke 1996.

morajo vstopati! – v svet bogatih, uspešnih, uglednih, priznanih in zadovoljnih tudi *de facto* in *de iure* (ne le kot tatovi in vlomilci!), tj. kot njihovi služabniki, npr. varnostniki, šoferji, kuharji, vrtnarji, popraviljalci okvarjenega ali poškodovanega blaga, čistilci, obrtniki, vzdrževalci, strežniki, frizerji, maserji, negovalci, varuške (oziroma surogatne matere, prodajalke materinske ljubezni), kozmetičarke, pedikerke, sprehajalci psov, pomivalci oken, smetarji, poštarji ... Brez armade teh – za premožne najbrž večinoma nevidnih (dokler ne naredijo kakšne napake ali še česa hujšega) – storitvenih delavcev (pravzaprav specifično postmodernih hlapcev in služkinj) kraljestva udobja, varnosti, »pozitivnega razmišljanja« in kozmopolitskih vrednot ne bi mogla funkcionirati (resno pa bi bila ogrožena tudi kakovost življenja, *quality of life*, ki jo bojda zaslužno uživajo »oni zgoraj«, v vrhnjih nadstropjih družbene stavbe). Ti »terciarni proletarci« imajo »privilegij«, da si dobre plati družbe, v kateri živijo, ogledujejo v živo (gre za neke vrste *reality TV par excellence*).

Sklepna opazka

Povzemimo bistvo. Režeži v po(zno)modernem svetu dobesedno plavajo v virtualnem in realnem bogastvu, ki pa seveda ni njihovo: smejo ga zgolj opazovati (vendar le tako, da ne vznemirjajo tistih, ki so *well off*, oziroma ne krnijo njihovega kvalitetnega življenja in dela) in občudovati (kar pa najbrž ni posebej težavno opravilo) ali pa v njem sodelujejo kot prodajalci cenениh storitev, to se pravi kot pomožno osebo, ki skrbi, da vse lepo in gladko teče naprej. To implicira, da revni ljudje v splošnem niso odtujeni od idealov (večinoma razmeščenih okoli denarja, uspešnosti, čim bolj popolnega in vsestranskega uživanja, lepega in mladostnega videza, sreče ali medijske »slave«, tj. dejstva, da si znan vsaj po tem, da si znan – četudi nisi pretirano bogat), ki jih oglašuje osrednja (in še več, globalizirana) kapitalistično-ekonomistična kultura; nasprotno, tovrstni življenjski projekti so jim vse prej kot tuji, pravzaprav so jim nadvse domači, dobrodrušni znanci z malega (in velikega) ekrana. Kot smo že poudarili, pa njihove psihične »napetosti« niso zgolj odblesk nemožnosti (ki je v glavnem, če pozabimo na folklorne in idiosinkratične posebnosti, strukturno pogojena), da bi po zakonitih (ali vsaj »družbeno še sprejemljivih«) poteh prilezli – oziroma pritekli (ne pozabimo, da pomoderne čase označujejo izjemna naglica, strahovit bivanjski tempo, neusmiljeno priganjaje in čedalje hitrejši čas) – v zgornje predele družbene piramide, tja, kjer se cedita kapitalistična med in mleko (in kjer je že po definiciji bolj malo prostora: celo tisti, ki so se v teh svetih krajih družbene pokrajine že udobno ugnezdili, si gredo, kot je videti iz žabje perspektive, pogosto pošteno na živce). Ne, mertonovski *strain* je (morda celo v mnogo večji meri) opredeljen tudi z skladovnico inherentnih težav, ki so vtakane v vsakdanje življenje gmotno prikrajšanih posameznikov in katerih narava je pogosto predvsem moralno-eksistencialna (in ne zgolj eksistenčna!). Recimo: kako

živeti z zoprnimi ali celo mučnimi občutki, da si izključen iz osrednjih družbenih tokov, da si politično nemočen (nihče ne zastopa tvojih interesov na uradni politično-parlamentarni sceni, kjer se gnete kopica populističnih²⁷ politikov, ki jim gre predvsem za ugajanje »radikalnemu centru«, tj. raznorodni kategoriji volivcev, ki imajo gmotne in moralne naložbe v kapitalistični *status quo*, za nameček pa tudi niso naklonjeni ideji, da bi se njihov davkoplačevalski denar pretakal v žepo »onih spodaj«, da si (pogrešljiv, nepomemben ali celo že odvečen) »porazenec« v neizprosni ekonomsko-konkurenčni vojni, da tudi jutri in pojutrišnjem ne bo bistveno drugače/bolje (razen če se ne zgodi čudež in te poljubi sreča na kateri izmed malone nepreštevni iger na srečo, to se pravi na izjemno razvejenem področju cvetoče industrije patološkega upanja) oziroma bo morda vse skupaj celo slabše, da »dobro življenje« neusmiljeno drvi mimo tebe (in te hkrati še ponižuje, hote ali nehote), da ne živiš le v svetu izjemnih družbeno-ekonomskih neenakosti, ampak

²⁷ Populizem se danes zmotno pripisuje zgolj nekaterim politikom, strankam ali gibanjem, praviloma tistim na »skrajni desnici« (narekujejo so tu skoraj neizbežni, saj je tako rekoč celotni uradni politični spekter od »levih« do »desnih« odločno na desnici, tj. na strani nujnosti, v naročju »neizbežnih« reform, koncipiranih v trdem duhu domnevno »brezalternativne« neoliberalno-neokonservativne paradigme), to se pravi tistim, ki zagovarjajo najbolj odurne šovinistično-avtoritarne ideje (in se naslavljajo na svoje ponižane, razžaljene, osiromašene in nezadovoljne sonarodnjake). Dejansko so namreč vse ključne politične opcije populistične (prim. Steinert 2003: 271–275): težijo k maksimizaciji javne podpore in se izogibajo politični strategiji, ki bi temeljila na zastopanju in uveljavljanju skupinskih (ali razrednih) interesov. Populizem implicira povezovanje nezdružljivih interesnih orientacij, in sicer običajno okoli čim bolj splošnih in abstraktnih projektov, kategorij ali idej (katerih vsebina je že zato nujno skrajno izvotlena, sploščena ali celo fatamorganska). Obrat k populistični politiki pa ni zgolj odblesk kapric politične kaste, ampak je pogojen tudi z dramatičnimi spremembami v družbeno-ekonomski »bazi«: (a) industrijski delavski razred je izgubil hegemonsko vlogo, ki jo je imel v strukturi moderne proletariata (ne pozabimo, da je prav znotrajsistemski boj organiziranih industrijskih delavcev pomembno, morda celo odločilno prispeval k dokončanju ali vsaj izčrpanju meščanske modernizacije družbe); (b) manevrski prostor »družbeno-pedagoške« ali družboslovno-humanistične inteligence (oziroma storitvenih srednjih slojev) se je v postmodernem okolju zelo zožil (npr. zaradi krize državnih financ in z njo povezane slabitve socialne države), za nameček pa so njena delovna mesta in življenjski standard postali vse bolj negotovi; (c) specifično postmoderni – namreč »razsrediščeni«, fleksibilni, individu(aliz)irani, atomizirani, monadizirani, poklicno-karierno nedoločljivi, kapitalistično vsestransko uporabljivi ali od »neme prisile konkurence« paralizirani/pasivizirani (hkrati pa vendarle precej agilni in zagnani) – delavci (npr. na področju medijev, oglaševanja, oblikovanja, kulturne in programske industrije, pa tudi v manj uglednih in čedalje bolj medonaldiziranih sektorjih storitvene ekonomije) ne kažejo več nobene težnje po kolektivnem in organiziranem zastopanju lastnih znotrajsistemskih interesov in so se, kot je videti, odrekli sleherni kritični distanci do kriznega kapitalizma in celo do njih samih (oziroma so dosegli najvišjo stopnjo moderne »prostovoljne s(l)užnosti«, samorepresije, samokontrolne, samoposiljevanja in ponotranjenja protislovij kapitalistične družbe).

istočasno še v svetu, za katerega veš, da so njegove v oči bijoče (in že zaslepljujoče) razlike krivične in nelegitimne (pravzaprav že naravnost nore!) ...

No, v postmodernem kontekstu kriminalna dejanja (še natančneje: ravnanja, ki bi se jih vsaj načeloma dalo kriminalizirati) niso značilna zgolj za deprivilegirane in prikrajšane. Tako rekoč vsakodnevni »škandali« in »afere« kažejo, da so protagonisti protipravnega (ali »samo« nemoralnega) okoriščanja (pa tudi nasilja v najbolj neposrednem pomenu) tudi ugledni, premožni, izobraženi, vplivni, uspešni in mogočni posamezniki (neredko pa še organizacije, ki jih vodijo ali v njih delujejo). Škoda, ki je posledica tovrstnih (grabežljivih ali kako drugače destruktivnih) aktivnosti pripadnikov nadelit, elit in podelit, je kajpak daleč hujša od tiste, ki izvira iz »konvencionalnih« kaznivih dejanj (katerih storilci se praviloma znajdejo pod udarom kazenskoprnih sankcij). Vse to kaže na to, da postmoderne socialne formacije vse bolj zaznamuje trend, ki gre v smer – statistične, strukturne in družbenopsihološke (ali »kulturne«) – normalizacije »kriminalitete« (v najširšem smislu). Ob tem pa vendarle ne smemo prezreti kriminološko nemara še važnejšega fenomena, namreč nezadržnega porajanja specifično nadnacionalnih »mehanizmov kaznovanja« (neke vrste *de facto* »kazenskega prava«), in sicer ne le posameznikov, ampak tudi držav/vlad, družb (ali vsaj njihovih obsežnih segmentov), regij ali mestnih območij. V tej zvezi je treba odgovoriti predvsem na dve vprašanji. Prvič, katere so tiste norme, katerih kršitve sankcionira (vsekakor srhljivo neusmiljeno, običajno zelo naglo in za nameček še z osupljivo gotovostjo) ta naddržavni kaznovalni »režim« (seveda brez sleherne demokratične ali druge legitimnosti!), tj. omrežna struktura različnih »organov« ali institucij »svetovne države kapitala« (globalne oblasti) oziroma »imperija« (Negri in Hardt)? To so, zelo na kratko, »kategorični imperativi« (ali dogme) neoliberalne ekonomske doktrine,²⁸ zavezujoča pravila (»novega svetovnega reda«), ki strogo prepovedujejo protekcionistično politiko (ta prepoved velja še zlasti za šibkejše, slabše razvite države), obstoj preveč velikodušne socialne/blaginjske države (oziroma pretirano darežljivo podporo odvečnim, pogrešljivim in nepotrebnim članom »rezervne proletarske armade«), vzdrževanje »nesprejemljivo« togega trga delovne sile (namreč takšnega, ki ni zadosti fleksibilen, mobilni in dereguliran), zoperstavljanje diktaturi globaliziranih finančnih trgov (oziroma fiktivnega kapitala), postavljanje ovir »globalnemu prostemu trgu« (oziroma izkoriščanju in zatiranju multi- ali transnacionalnih korporacij) ... Drugič, kakšne/katere so kazni, ki so naložene neubogljivim, malopridnim in »kriminalnim« subjektom (večinoma kolektivne narave)? To so, zopet le v grobem, v prvi vrsti ekonomske sankcije (npr. umik ali izogibanje vse bolj gibljivega kapitala, devalvacija lokalne valute, izolacija, izsiljevanje s posojili ali zahtevami po odplačevanju dolgov ...), v izjemnih primerih (ko gre za posebej ključvalne vlade in ko »mehki« diplomat-

ski, medijski in politični pritiski ne zaležejo) pa je aktivirana tudi vojaško-policijska (represivna) sila, ki deluje po eni strani kot svarilo (zastraševalno sredstvo) vsem potencialnim »prestopnikom« in po drugi strani kot zgled absolutne nadmoči aktualnih vladarjev tega sveta (in čedalje bolj celo vesolja).

Sklep? Hm, sila nehvaležno vprašanje, zakaj skrajno vprašljivo je že to, ali je v aktualni – razdrobljeni, razpršeni, mrežasti, raztrgani, anomični, »atomizirani«, pospešeni, utekočinjeni, prestrašeni, brezglavi, ponoreli, prostaški, banalni, tržno-poblagovljeni in, nikakor ne nazadnje, predvsem (brezupno?!) kapitalistični – družbi sploh mogoče artikulirati kakršne koli (vsaj za silo posplošene) »sklepne ugotovitve«. Vseeno poskusimo. Zdi se, da bi lahko izpostavili vsaj naslednje kriminološko relevantne razvojne usmeritve: (a) družbena kontrola postaja vse bolj družbena, tj. strogo imanentna, »produktivna« (ali »proaktivna«, utemeljena na konstrukciji »pozitivnih« motivacij, želja, potreb, prepričanj, mišljenjskih vzorcev, zgledov/idealov in aspiracij) ter do te mere ponotranjena, da je že skorajda ni mogoče ločiti od (»pristno zlaganih«) osebnostnih mehanizmov (to pomeni, da posameznik – po zaslugi socializacije ali »ideologizacije« po liberalnem kopitu – posvoji strukturna protislovja in sistemsko-funkcionalne imperativne/prisile, postane sam svoj pro-kapitalistični birič, neke vrste podjetje v malem, večji ali manjši aparatčik, ki se dojema kot scela odgovornega za lastno življenjsko »ne/uspešnost« – npr. za varnost, gmotno blaginjo, poklicno prosperiteto, kopičenje tržno unovčljivih »resursov«, zdravje, *wellness*, potrošniško »samo-realizacijo« in, ne pozabimo na glavni dobiček, srečo – ter se tako rekoč na slehernem koraku srdito bojuje ali, mileje rečeno, živčno/vročično tekmuje s konkurenti oziroma si na vse pretege prizadeva, da vsaj ne bi izpadel iz okrutne družbenoekonomske »igre« in se *eo ipso* prelevil v ničvrednega ali zgolj sramotnega in prezira vrednega »luzerja«); (b) čeprav se »kriminaliteta« (nezakonita in protipravna ravnanja) vse bolj normalizira (na številnih področjih pa se tudi tolerira ali celo odobrava), nacionalni kazenskoprnih sistemi nadvse selektivno penalizirajo predvsem škodljiva ravnanja deprivilegiranih in depriviranih (v tem pogledu delujejo kot nekakšni izključevalno-eliminatorski »sesalni aparati«, mega-stroji za etično – in pogosto tudi etnično – čiščenje »nedolžne družbe«); (c) na nadnacionalni ravni se je izoblikovalo *de facto* »kazensko pravo«, ki z raznovrstnimi (npr. finančnimi, trgovinskimi, monetarnimi, diplomatskimi, medijskimi, političnimi in policijsko-vojaškimi) sankcijami kaznuje vsakogar, ki si drzne nasprotovati neoliberalni globalizaciji, ukrojeni na način, ki favorizira interese najbogatejših, hkrati pa neustavljivo povečuje ekonomske neenakosti (in negotovosti), stopnjuje socialne krivice, razkraja socialno državo, povečuje ekološko destrukcijo, ukinja javno-politično sfero (in *eo ipso* možnosti za demokratično odločanje), širi privatizacijo vsega živega in mrtvega, »monadizira« posameznike (in jih s tem dela nemočne in prestrašene), slabi pogajalski položaj prodajalcev (vse bolj fleksibilne in mobilne) delovne sile in tako dalje. Še drugače rečeno: priče

²⁸ Prim. podrobnejšo analizo v Bauman 2002: 233–251.

(v glavnem pasivne, apatične, oportunistične in cinične) smo razredni vojni globalnih razsežnosti: (a) vojni, ki je večplastna, vendar zavirljivo dosledna in sistematična (oziroma brezobzira, surova, krvoločna in skrbno preiščljena); (b) vojni, ki nastopa pod različnimi označevalnimi krinkami, kot so »vojna proti terorizmu«, »vojna proti kriminaliteti«, »vojna proti drogam«, »vojna proti ilegalnim migrantom«, »deregulacija trga delovne sile«, »privatizacija javnih storitev«, »prosto gibanje kapitala« in »demokratizacija sveta«; (c) vojni, v kateri imajo čedalje večjo vlogo zasebne korporacije (ponudnice represivnih, varnostno-policijskih in ideološko-propagandnih storitev); (č) vojni, v kateri imajo glavno besedo omrežno strukturirane, misteriozno in pogosto v nepredušni tajnosti delujoče (vsaj za običajne smrtnike) institucije »svetovne države kapitala« (ali »imperija«); (d) vojni, ki jo (vsaj v »zadnji instanci«) poganja strah vele-mogočnejšev, pomembnejšev in bogatašev (v bistvu precej tanke manjšine) pred nepreglednimi množicami svetovnih revežev in bednikov (med katerimi se kajpak zlahka najdejo tudi potencialni in dejanski »teroristi« ali vsaj »kriminalci«).

Torej? Torej – nič. To je tisto, kar v danih okoliščinah pripada »malim«. Vendar – glej to čudo! – oni pogosto nočejo niti tega: nočejo biti nič (oziroma subjekti, ki bi ustvarjali sebe kot individualne in kolektivne subjekte s samodoločenimi dejavnostmi), ampak hočejo postati/biti NEKAJ, nek socialni objekt, in to po možnosti čim večji, čim bolj premožen, priznan, slaven (ali vsaj znan), obdan s stalno povečujočo se floto potrošniških dobrin, zdrav, čil, mladostnega videza in seveda srečen. Je v tem kaj problematičnega? Je to kaj nemogočega? Nikakor, možnosti in prilležitosti za dobro socialno delo je domala neskončno. In če se pri tem kaj (za)lomi, ima sodobni človek na voljo morje vsakovrstnih pomagal: masaže, zdravilne kopele, savne, lepotne programe, strokovno vodene metode sproščanja, duhovne treninge, potrošniško blago v »akciji«, bataljone dobrohotnih svetovalcev, meditacije, *wellness* in *fitness* centre, nakupovalne meke, tematske parke, adrenalinska doživljaja, nepretregano produkcijo medijskega spektakla, viagro, gore legalnih in prepovedanih drog (npr. uspavalnih, pomirjevalnih, spodbujevalni ali antidepressivnih sredstev), turistična romanja, hišni kino, avtomobil, multiplekse, televizijo, psihoterapije, kredite, možnosti permanentnega (dosmrtnega) izobraževanja, prostitutke, internet, pornografsko gradivo ... Da, naporno in – modno rečeno – stresno (čeravno, tako se govori, tudi lepo) je v naši ožji in širši domovini biti človek, delovni človek kajpada (drugače pa najbrž še kar gre).

Literatura

- Agnew, R. (1998): Foundations for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. V: S. Henry in W. Einstadter: **The Criminology Theory Reader**. New York, New York University Press, s. 177–194.
- Beck, U. (2003): **Kaj je globalizacija?**. Ljubljana, Krtina.
- Bauman, Z. (2002): **Teškoča moderna**. Ljubljana, Založba /* cf.
- Boltanski, L.; Chiapello, E. (1999): **Le nouvel esprit du capitalisme**. Paris, Gallimard.
- Boutellier, H. (2000): **Crime and Morality**. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Castells, M. (2000): **End of Millennium**. Oxford, Blackwell.
- Chomsky, N. (2003): **Le profit avant l'homme**. Paris, Fayard.
- Clarke, R. V. G. (1996): »Situational« crime prevention: theory and practise. V: J. Muncie *et al.*: **Criminological Perspectives**. London, Sage, s. 332–342.
- Dahrendorf, R. (2003): Neskladje v demokraciji. **Delo** (Sobotna priloga), 17. maja, s. 16.
- Der Spiegel (2003): Vrh hinavščine. **Delo** (Sobotna priloga), 13. septembra, s. 14–15.
- Downes, D. (2001): The *macho* penal economy: Mass incarceration in the United States – a European perspective. V: D. Garland: **Mass Imprisonment**. London, Sage, s. 51–69.
- Garland, D. (2001): **The Culture of Control**. Oxford, Oxford University Press.
- Giddens, A. (2002): **Runaway World**. London, Profile Books.
- Gorz, A. (1999): **Reclaiming Work**. Cambridge, Polity Press.
- Halimi, S. (2002): **Novi psi čuvaji**. Ljubljana, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Hardt, M.; Negri, A. (2000): **Empire**. Harvard, Harvard University Press.
- Huges, G.; Langan, M. (2001): Good or Bad Business?: Exploring Corporate and Organized Crime. V: J. Muncie in E. McLaughlin: **The Problem of Crime**. London, Sage, s. 239–282.
- Kurz, R. (2000): **Svet kot volja in dizajn**. Ljubljana, Krtina.
- Kuzmanić, T. (2002): **Policija, mediji, UZI in WTC (Antiglobalizem in terorizem)**. Ljubljana, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Latouche, S. (2001): **La Dérison de la raison économique**. Paris, Albin Michel.
- Lea, J. (2002): **Crime and Modernity**. London, Sage.
- Lea, J.; Young, J. (1996): Relative deprivation. V: J. Muncie *et al.*: **Criminological Perspectives**. London, Sage, s. 136–144.
- Luttwak, E. (1998): Turbo-Charged Capitalism and Its Consequences. V: I. Taylor: **Crime and Political Economy**. Ashgate, Aldershot, s. 421–424.
- Melossi, D. (1997): State and social control à la fin de siècle. V: R. Bergalli in C. Sumner: **Social Control and Political Order**. London, Sage, s. 52–74.
- Morrison, W. (1955): **Theoretical Criminology**. London, Cavenish Publishing Limited.
- Murray, C. (1996): The underclass. V: J. Muncie *et al.*: **Criminological Perspectives**. London, Sage, s. 121–135.
- Reiman, J. (1998): **The Rich Get Richer and the Poor Get Prison**. Boston, Allyn and Bacon.
- Ruggiero, V. (2001): **Crime and Markets**. Oxford, Oxford University Press.
- Ruggiero, V. (1996): **Organized and Corporate Crime in Europe**. Aldershot, Dartmouth.
- Sack, F. (1998): Conflicts and convergencies in criminology: bringing politics and economy back in. V: V. Ruggiero *et al.*: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 37–51.
- Shearing, C. D.; Stenning, P. C. (1996): From the Panopticon to Shearing World: the development of discipline. V: J. Muncie *et al.*: **Criminological Perspectives**. London, Sage, s. 413–422.

32. Simpson, S. S. (2002): **Corporate Crime, Law, and Social Control**. Cambridge, Cambridge University Press.
33. Stanley, C. (1994): Speculators: Culture, Economy and the Legitimation of Deviance. **Crime, Law and Social Change**, št. 21, s. 229–251.
34. Steinert, H. (2003): The indispensable metaphor of war. **Theoretical Criminology**, št. 3, s. 265–292.
35. Sutherland, E. (1983): **White-Collar Crime: The Uncut Version**. New Haven, Yale University Press.
36. Taylor, I. (1999): **Crime in Context**. Cambridge, Polity Press.
37. Toffler, A. (1983): **Treći talas**. Beograd, Prosveta.
38. Young, J. (2003): Merton with energy, Katz with structure. **Theoretical Criminology**, št. 3, s. 389–414.
39. Young, J. (2002): Critical criminology in the twenty-first century: critique, irony and the always unfinished. V: K. Carrington in R. Hogg: **Critical Criminology**. Uffculme, Willan Publishing, s. 251–274.

Post-modernization, crime and control mechanisms (in society and over it)

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

»Post-modernization« is a concept (for many controversial and perhaps too hastily conceived), which involves many things, including effacing the typical modern boundary between various disciplinary institutions (and central social identities which – progressively more hybrid – are their »control effect«), between work and leisure time and ultimately also between criminal and non-criminal methods of gaining material resources. What is particularly interesting in this context is the vanishing of the distinction between criminal and non-criminal accumulation of capital and the blurring of the boundary between organized crime of the »mafia type« and »crime« of economic and political »corporations« (which increasingly resort to such tactics as extortion, corruption, obtaining immunity from state control mechanisms, sever punishment of disobedience and relying upon private »military-police« forces). Some foreign criminologists talk about statistical, structural and socio-psychological (or cultural) »normalization« of activities, which could in principle (and often even *de iure*) be criminalized. It seems that, not without reason (the »normality« of criminal conduct and its protagonists is also evident from media »coverage« of this subject, which long ago abandoned the once strictly fixed boundaries of »crime reporting« and overflowed in an uncontrolled way into all other columns; criminals of world reputation even publish their contributions in the opinion column of the principal Slovenian daily newspaper!). So, what is happening with a contemporary society? In fact, nothing which is shockingly new. Post-modernization provokes social changes, which are more quantitative than qualitative, resulting finally in the escalation of »anomy« (Durkheim), which is a constant and structurally necessary companion of capitalist expansion. The most important thing from the viewpoint of criminology (and for many also rather a paradox) is the fact that in current circumstances the key »criminogenic« factor is a surplus (and not a deficit) of material and other resources (or »social power«). However, this is a recognition already reached by old good Durkheim (not to mention in this context the classics of Marxism).

Key words: capitalism, globalisation, state, society, inequality, criminal behaviour, post-modernism

UDC: 316.624